

هەلوئىست و سىياسەتا ئەمىرىكا بەرامبەرى دۇزا كوردى ل ئىرانى (1960-1963: خواندنهكا مېژوي و بەلگەنامەي)

كاروان سالىح وىسى^۱، ھۆگر تاهير توفيق^۲، نزار ابوب حسەن^۳

۱، ۲، ۳ بەشا دىرۇكى، كۆليجا زانستىن مۇۋى، زانكونا زاخۇ، ھەرنيا كوردستان، عىراق

پوختە:

بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردى ل ئىرانى، ب قۇناغەك گرىگ د مېژوي بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردىدا ل رۇژھەلاتا ناڧىن دەھىتتە ھىزمارتن، ب تايەقى ئەف ماوەينى دەئەڧى ڧەكۆلېنىدا ھاتتە دياركرن، چونكى ئەف ماوەيە ب دەستپىكا ديارونا بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردى ل ئىرانى و ھەولنن كوردان ژبۇ بدەستشەھىنا پىشتەقانىا ئەمىرىكا بۇ دۇزا كوردان ل دەڧەرى دەھىتتە وەسڧكرن؛ ئەمىرىكا بۇ ئىكەمىن جار سىياسەتا خۇ بەرامبەرى مەترسىيا دۇزا كوردى ل ئىرانى نىشان دابو. لەورا ئەف قۇناغە ھاتتە ھەلېژاردن داکو دۇيچونەك دىرۇكى ل سەر رەوشا دۇزا كوردى ل ئىرانى و چەوانيا ھەلسەنگاندنا ئەمىرىكا بەرامبەرى بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردى ل ئەڧى وەلاقى و رۇلى دۇزا كوردى دىزىك بونا ئەمىرىكا بۇ ئىرانى ھېتتە زانين. ئارماڭ ژئەڧى بابەتى ئەو، چەوانيا سەرەدەرىكنا وەلاتىن ھەرىبى ب تايەقى ئىرانى بەرامبەرى دۇزا كوردى ھېتتە دياركرن و تىرۇژك ل سەر سىياسەت و ھەلسەنگاندنن دەزگەھىن ئەمىرىكا ب تايەقى ھەوالگىرىيا ئەمىرىكا CIA و وەزارەتا دەڧەيا ئەمىرىكا بەرامبەرى دۇزا كوردى و رۇلى وەلاتىن زلھىز ب تايەقى سۇڧىيەت دەئەڧى ھاوكىشى دا ھېتتە دياركرن، چونكى وەسا ديارە سۇڧىيەت رۇلەكى گرىگ دۇيچونن ئەمىرىكا بۇ دۇزا كوردى ل ئىرانى ھەبو. بۇ ئەڧى مەبەستى چەندىن پىرسىار ھاتتە ئازراندن وەك ئايا بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردى ل ئىرانى ئەڧى دەمىدا چەند ھېز بو؟ ئايا سەركدايەتتيا كوردى ھەولداون پىشتەقانىا ئەمىرىكا بۇ دۇزا خۇ بدەستشە بىنن؟ ئايا بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردى چەند كارتىكرن ل سەر رەوشا سىياسىيا ئىرانى كىبو؟ ئايا دۇزا كوردى بىو مەترسى بۇ سەر بەرژەوەندىن ئەمىرىكا؟ ئايا سۇڧىيەت چ رۇل د دۇزا كوردىدا ل ئىرانى ھەبو؟
پەيلىن گرىگ: دۇزا كوردى ل ئىرانى، KDPI، شاھ، سۇڧىيەت، ئەمىرىكا، CIA.

دېرسىن ناڧخۇي بىن وەلاتىن ھەرىمىدا بكت و لەورا ل ڧى وەختى ئەمىرىكا ئىك چۇرى سىياسەتى بەرامبەرى پىرسا كوردى ل رۇژھەلاتا ناڧىن پەيرەو كىبو.

1. پىشەكى

دۇزا كوردى ل ئىرانى ب ھەستىبارتىن و كارىگەرتىن پىرسا ناڧخۇي ل ئىرانى ژلايى ئەمىرىكا ڧە دەھتە وەسڧكرن، ئەگەرىن ڧى چەندى دزڧىت بۇ وان پىشەتائىن ل رۇژھەلاتا ناڧىن ب تايەقى ل وان وەلاتىن كورد لى دژيان پەيدابو، ھەروەسا كارتىكرنا دەستپىكرنا بزاڧا نەتەوايەتتيا كوردى ل كوردستانا باشورى ل سەر دۇزا كوردى ل ئىرانى دەستپەلاتا شاھى و ئەمىرىكا شەپزەك، چونكى دڧى دەمىدا سەركدايەتتيا كوردى ل باشور و رۇژھەلاقى كوردستانى پىنكە ھەولان دۇزا كوردى بۇ جىيانى و ب تايەقى ئەمىرىكا بدەن نىاسىن و پىشتەقانىا ئەمىرىكا بۇ دۇزا كوردى ل دەڧەرى بدەستشە بىنن، دگەل ھندىدا ئەمىرىكا بەردەوام خۇ دورى دۇزا كوردى دكر و دۇزا كوردى ب پىرسەك ناڧخۇي يا وەلاتىن ھەرىبى دزانى، ژبەر بەرژەوەندىن خۇ نەڧىيا ب ھىچ رەنگەكى پىتخەمەت دۇزا كوردى ماتىكرنى

1.1 گرىگىيا ڧەكۆلېنى

گرىگىيا ئەڧى ڧەكۆلېنى دزڧىت بۇ ھندى دڧى ماوەيىدا بۇ ئىكەمىن جار سەركدايەتتيا كوردى ل باشور و رۇژھەلاقى كوردستانى، پىنكە ھەولدان پىشتەقانىا ئەمىرىكا بدەستشە بىنن دگەل ھندىدا ئەمىرىكا دچوارچوڧى بەرژەوەندىن خۇدا بەرىخۇ داڧو دۇزا كوردى، دڧى دەمىدا ھەڧەبمانىن ئەمىرىكا ب تايەقى دەستپەلاتا شاھى دۇزا كوردى ب مەزتىن مەترسى بۇ سەر ئىمناھى و پاراستنا دەستپەلاتا خۇ زانينو، لەورا ھەر لڧىنەك كوردان دەستپىكرنا و ڧشار ئىخستىبان سەر دەستپەلاتا شاھى، راستەوخۇ شاھى داخاوازا ھارىكارىيان ژ ئەمىرىكا دكر، دبەرامبەردا ئەمىرىكا داخاوازىن وى جىيەجى دكرن و گەلەك جارن دەستپەلاتا شاھى پالدا گرىگىي پتر بدەت پىشەبىرنا كەرتىن ئابورى و كۆمەلەيتتى بەرۇڧارى شاھى ھىچ گرىگى ب پىشنىيازىن حكومەتتىن ئەمىرىكا نەدا؛ پتر گرىگى داڧو پىشەبىرنا شىاننن لەشكەرى ئىرانى و وەسا ھەردكر دى شىت بىركا لەشكەرى دۇزا كوردى ژناڧەت.

2.1 ئارمانجا ڧەكۆلېنى

گۇفارى زانكوى كۆپە بۇ زانستە مۇقاپەتى و كۆمەلەيتتەيكەن، بەركى ۷، ۇمارە ۲ (۲۰۲۴)

رىككەمۇنى: وەركىتن ۲۸ ئشرىڧى دووم ۲۰۲۳؛ پەسەندىكرن: ۷ كۇنى دووم ۲۰۲۴
توتۇپنەمۇدى رىككەمۇنى: لە ۲۸ ئشرىڧى يەكەم ۲۰۲۴ پلازكراوئەتەو

ئىمەيلى توتۇپنەمۇدى: nihaya.ezzulddin@uod.ac

ماڧى چاپ و پلازكردنەوە © ۲۰۲۴ كاروان سالىح وىسى، ھۆگر تاهير توفيق و نزار ابوب حسەن، گەپشتن بەم توتۇپنەمۇدى كراوئەتەو لە ژىر رەزامەندى - CC BY-NC-ND 4.0

دۆزا کوردی ل ئێرانی بافیژییت و ب ئەفی چەندی رۆژنامەیا کوردستان ب چاڤدیرییا هەوالگێریا ئێرانی (سازمان اطلاعات و امنیت کشور The Intelligence and Security Organization of the Country-SAVAK) بە لاف کر، هەروەسا هەندەک تەلەڤزیۆن و رادیۆیێن بزمانی کوردی ل باژیێن مەباد، سنە، ئورمیی، کرمانشا و تەهران بۆ ئارامکرنا هزرۆبیرێن جفاکی کوردی بەرامبەری دەستەلەتا خۆ ڤه کەبوون؛ (Newton, 2011; the American Presidency Project, 14 December, 1959; Sitchinava, 2020, 32; Moravej, 2011, 10). هەژمی یە بژیێن ئەڤ پینگافین ئەمریکا دگەل ئێرانی دناڤ کوردان هافیتیێن دزفرن بۆ ڤه یزبوونا پشستەڤانیا بانگەشتین ڤاگەهاندنا سۆڤیهت یا بزمانی کوردی، چونکی ل سالاً 1960 سۆڤیهت باهەخەک تایبەت ب ڤاگەهاندنا زمانی کوردی ل سەر سنۆری ئێرانی داو و رادیۆیا ئێریشان بەرنامە و وتارین گزنگ دەربارەنی پینشەڤه چونا دۆزا کوردی بە لاف دکر. ب ئەفی چەندی رژییا شاهی هەست ب مەترسیا کارتیکرنا سۆڤیهت ل سەر پینشەڤه چونا دۆزا کوردی ل ئێرانی کر.

لهوړا ل ئەفی دەمیدا شاهی مەترسیا دۆزا کوردان بۆ سەر رەوشا ئێرانی بۆ بالیۆزخانەیا ئەمریکا ل تەهران شلۆڤه کر، ژەر هندی سەبارەت پینشەتاین سیاسی یێن کوردان ل ئێرانی ل کانونا دووی 1960 CIA دا دیارکر سەرەڤای هندی هیزین کوردی ب چەک بون و چ فشار نەدکر سەر حکومەتا ئێرانی، کوردان چەکەکی نەباش و چۆیک هەیه، ب باشی ئەهاتینە ریکخستن و بتی شیانین ئیخستنا مەترسیان ل سەر ئاسایشا ئێرانی هەنە، هیزین کوردی بتی شیان هەنە کۆترۆلی ل سەر دەڤه رین ئاسی یێن کوردنشین بکەن، ل دەمی ئێران توشی مەترسیان ئیمنهت دیت و هیزین خۆ ژ دەڤه رین کوردی بۆ دەڤه رین ئەتارامین ئێرانی ڤه دگواست دیت، هینگی هیزین کوردی دناستەکی نەریکخستی و بەرەلای دا دەست ب ئەڤامدانا چالاکین سیاسی ژبو ب دەستەڤانیا مافین خۆ یێن نەتەوێی بکەن، چونکی ل ئەفی وەختیدا دۆزا کوردی ل ئێرانی تارپادەیهکی بەرچاڤ لاواز بو و کاریکەرێهک مەترسیدار ل سەر رەوشا ئیمنهت ئێرانی نەبو و پتر لژی کاریکەرێهیا پینشەڤه چونا دۆزا کوردی ل عێراق ڤه بو دگەل هندییا هەوالگێریا ئەمریکا بەرەدوام هەلسەنگاندنا پینشەڤه چونا دۆزا کوردی ل ئێرانی دکر، چونکی شاهی هزرەک بترس بۆ کوردان ل ئێرانی دکر و بۆ بەرپرسیێن ئەمریکا دیاردرک هەر پینشەڤه چونهکا دۆزا کوردی ل عێراق ڤه پیداییت؛ دئ راستەوڤه کارتیکرنا ل سەر کوردین ئێرانی بیت و دئ دەست ب لڤینان ب دژی تەهران کەن (CIA, January, 1960; McDowall, 2006; Hassanpour, 1994).

ل 16 شوباتا 1960 دههلسهنگاندنهکیدا ل دۆر پینشەتاین ئێرانی، وهزارهتا دهرفه یا ئەمریکا ڤاگەهاند نەتەوێی ئێرانی ژ ئەوان کورد ب هیچ رەنگەکی ژ دەستەلەتا شاهی درازبیتن (Department of State, 16 February, 1960). ب ئەفی چەندی دناڤهرا ئادار تا نیناسنا 1960، هەوالگێریا ئەمریکا دگەل SAVAK ب بەرەدوامی دۆڤه چونا پینشەتاین دۆزا کوردی دکر و ل گولانا 1960 هەوالگێریا ئەمریکا دا دیارکر کوردین ئێرانی ب شتیوێهک رون کەڤیتنە بن کارتیکرنا پینشەڤه چونا دۆزا کوردی ل عێراق، لهوړا دەستەلەتا ئێرانی ب شتیوێهک هەستیار دۆڤه چونا کاریکەرێهیا دۆزا کوردی ل ئێرانی ل سەر تیکدانا رەوشا ئەفی وهلاقی دگەت و تەهران دڤیت واشنتۆن هاریکاریا ئەوی بۆ چارهسەرکنا ئەفی ناریشی بکەت، ژەرکو ئێرانی وهسا هزردرک ئەگەر کوردان شیان مافین خۆ ل عێراق ب دەستخۆڤه بێن دئ کوردین ئێرانی زی هین

لژی سیههرا ئەفی چەندی ئارمانجا ڤی ڤه کۆلیتی ئەوه بەر یخۆ بدەت هەولین کوردان ژبو ب دەستەڤانیا پشستەڤانیا ئەمریکا بۆ دۆزا خۆ یا نەتەوێی هەروەسا سەرەدەریا ئەمریکا بەرامبەری هەولین کوردان و رەنگه دانا مەترسیا دۆزا کوردی ل سەر دەستەلەتا شاهی، هەولین شاهی بۆ بیدەنگ کرنا دۆزا کوردی و ئەو سیاسەتین شاهی بەرامبەری کوردان دڤی ماوهیدا بکارناین. هەروەسا دئ هەولەت کارتیکرنا دۆزا کوردی ل سەر پینشەتاین و سیاسەتین ئەمریکا ل ئێرانی رون بکەت.

3.1 ئارشییا ڤه کۆلیتی و ژیدەرین ئەوی

ژەر ئالۆزی و هەستیاریا خۆ ئەڤ باهەتە ڤه کۆلیتین زانستیدا نەهاتیه شروڤه کر، لهوړا تا ئۆکه زی هەلوێست و سیاسەتا ئەمریکا بەرامبەری دۆزا کوردی ل ئێرانی نەهاتیه زانین و ب ئەفی ڤه کۆلیتی هەول هاتینە دان ب شتیوێهک دروست هەلوێست و سیاسەتین ئەمریکا دەربارەنی پرسی کوردی بێنە شروڤه کر. ژبو ئەڤامدانا ئەفی ڤه کۆلیتی پشست بەست ل سەر رژیهکا زۆرا بەلگەنامین ئەمریکا ب تایبەتی یێن (نازانسا هەوالگێریا ئەمریکا - The Central Intelligence Agency (CIA)، (وهزارهتا دهرفه یا ئەمریکا Department of State)، (ئەرشیفی ئەنجومەنی نەتەوێی ئەمریکا The US National Security Archives) هەروەسا هەندەک چاڤیکه ڤت ب تایبەتی یێن بەرپرسیێن ئەمریکا یێن بیرووچوین خۆ دەربارەنی دۆزا کوردی ل ئێرانی دیارکر، هاتینە بکارناین. هەروەسا بیرووچوین کەسایەتین کوردی دگەل رژیهکا باشا پەرتوکان ئەڤ ڤه کۆلیتە زەنگین کریه و گەلەک رپودانین ڤه شارقی ئاشکەرا کرینە.

4.1 میتۆدا ڤه کۆلیتی

لەر روناھیا ئەڤان ژیدەرین جۆراوچۆر بۆ ئەڤامدانا ئەفی ڤه کۆلیتی، رینازا "چەندایەتیا شروڤه کرنا میتۆی" هاتیه بەرپه وکر، چونکی ل دۆڤ ئەفی رینازی دئ ب شتیوێهکی دورست پینشەتاین دۆزا کوردی، رۆلی سۆڤیهت و کارتیکرنا وئ ل سەر رەوشا دەڤه رێ و بەرژەوێهتین ئەمریکا هەروەسا هزرۆبیرین ئەمریکا بەرامبەری دۆزا کوردی هیتە زانین.

2. دۆزا کوردی ل ئێرانی د دیتن و سیاسەتا حکومەتا

ئەینەهاوێهیدا 1959-چرییا دووی 1960

مللەتی کورد ل ئێرانی دگەل میتۆیا خەباتا خۆ یا دورودرێژ بۆ دەستەڤهینانا مافین خۆیێن نەتەوێی ب مللەتەکی زۆمللیری هاتیه نیاسین، چونکی حکومەتین ئێرانی ب بەرەدوامی ب سیاسەتا ئاسنی، ئەشکەنجەدان و راگواستنی بەرسفا داخواریێن ئەوان دایه (The Militant, 12 January, 1979; Malek, 1988, 80). گزنگیا دۆزا کوردی ل ئێرانی ل سالین 1960 بۆ میتۆیا 14 کانونا ئیکتی 1959 ل دەمی سەرۆکی ئەمریکا دوایت دەڤد " ئایک " ئایزنهاو Dwight David "Ike" Eisenhower 20 کانونا دووی 1953-20 کانونا دووی 1961) دەسەدانەک نەچاڤه بکریدا گەهشتیه تەهران دزفریت، چونکی هینگی ئایزنهاوێه دلتیایی داڤو دئ ب هەمی هیز و شیانین خۆ هاریکاریێن لەشکەری و ئابوری پینشکیشی هیزین ئێرانی کەت، داکو بشین بەرامبەری یاخیبون و ئاریشین ئێرانی خۆ ڤاگرن و ل دۆڤ ئەڤان سۆزان ئێرانی ب خوه زی دڤیا کیشین خۆ دگەل دۆزمنین خۆ کوردان و عێراقی ئیکلا بکەت، هەروەسا دئەفی ماوهیدا ئێرانی دڤیا هاریکاریا ئەمریکا هەندەک پینگافان بەرامبەری

ئەمىرىكا ددا دياركن ئەگەر دەرفەتەك ھېتتە پېش بۇ نەتەوئىن ئىرانى بىتنى كوردان شىيانىن ھەين نارامىيا ئىرانى تىككەدن.

پشتى ئەوى ھەلسەنگاندا NSC يى ئەمىرىكا بۇ ئۆپوزسىيۇنا ئىرانى ب تايەتتى كوردان (مىنا KDPI) و ھەربان ئەنجام دابى، ئىدى ترس و گومانا شاھى بۇ تىككەدا ناسايشا ئىرانى ژ ئەوان زىدەتر لىھات، ژەر ھىندى ژ تەباخ تا دوماھيا چىريا تىكى 1960 ھەزارەتا دەرفەيا ئەمىرىكا ب ھارىكارىيا بايۇزخانەيا ئەمىرىكا و ھەوالگىرىيا خۇ، بەردەوام دۆشچونا چالاكىن سىياسى يىن كوردان دكر. دئەفى دچوارچوقىدا ھەزارەتا دەرفەيا ئەمىرىكا ئامازە ب ئەفى چەندى دايە سەرەپاي لاوازا رۇئا شاھى، چ ھىزىن ئۆپوزسىيۇن واتە نە كوردان و نە ھەربان چ مەترسى ل سەر تىككەدا رەوشا ئىرانى نىن و نەبون چ ھىزىن خودان شىيان و پىشتەفانىن رۇئافاي ئەمىرىكا پالەت پىشتەفانىا رۇئا شاھى بگەت، داكو بەرژەوئەندىن ئەمىرىكا ل ئىرانى بىبارىزىت و بەرەف پىشقى بىت؛ دياركىيە نەئارىشەيا كا چەند ھىز و گرۇپىن ئۆپوزسىيۇن ل ئىرانى ديارن ئەو نەئىكگرتىنە و چ ھىزىن رىكخسى نىن بىتنى كورد نەن راستە خودان ھىزىن دگەل ھىندىئا ئەو زى نەئىكگرتىنە (Barron. 1 July, 1987).

بەرامبەرى وان ھىزىش و مەترسىن ژلاىن ھەرب و كوردان ب سەرۇكاتىيا KDPI دەربارەي تىككەدا رەوشا ئىرانى ل دەف شاھى پەيدا بوو، ل 21 چىريا دووى 1960 بەرپىسى دۇسەيا ئىرانى ل ئىشنىنگەھاكاروبارىن رۇئەلاتا نىزىك و باشورى ناسيا (جۇن دەبىلو. بۇلۇنىنگ John W. Bowling) بۇ راپوتكارى و ھىزىر دەرفە بۇ كاروبارىن رۇئەلاتا نىزىك و باشورى ناسيا (پاركەر تۆمپسۇن "پىت" ھارت "Pete" Hart Parker Thompson 19 چىريا ئىكى 1958-4 شۇباتا 1969)، ھارىكارىين ئەمىرىكا دىيافى مەشقرن و ھارىكارىين لەشكەرىدا بۇ ئىرانى ئەقان ئارمانجىن خوارى بۇقۇە دكرىت: (1) بەرەف پىشقىرنا شىيانىن ھىزا تۇپخانەيا لەشكەرى ئىرانى و دروستكرنا بنگەھەك تۇپخانەيا بۇ ئىرانى. (2) بېزكرنا شىيانىن ھىزىن لەشكەرى ئىرانى بەرامبەرى مەترسىن ئۆپوزسىيۇنا ئىرانى ژ ئەوان ھەرب، بەلۇجى و كوردان (Department of State, 21 November, 1960). مەرەما ئەمىرىكا ئەئەفى چەندى ئەو، ھىزىن ئىرانى رىكئىخىت دا بىشىن ل سەر مەترسىن ئۆپوزسىيۇنا ئىرانى ژ وان كوردان زالىبىت، چونكى ل ئەفى وەختىدا كوردان ب سەرۇكاتىيا KDPI ب شىوئەپەك بەرچاف دەست ب چالاكىن سىياسى ب دزى تەھران كر. ھەرچەوايىت، ب درىژىيا حوكمرانىا ئاينەباوئەرىدا واشنتون دۇزا كورد ب پىسەك نافخۇيا ئىرانى دزى و ئىران پالدا بىندەك رىكان وەك بەلاڤكرن رۇئامە و رادىۇيان، كوردان رازى بگەت، دا ب دزى دەستەلاتا شاھى رانەن. چونكى واشنتون ھىزىر ئەگەر تەھران حوكمى ئۆتۆمى ب كوردان دا، راستەوخو دى مللەتەن دى زى يىن ئىرانى داخووا ھەمان ماف كەن.

ل ئەفى وەختىدا بەرپىسىن ئەمىرىكا سەرەدانا دەفەرىن كوردى دكر و ب ھورى دۆشچونا رەوشا كوردان دناڤ ئىرانىدا دكر. دئەفى بوارىدا دۇستى كوردان و قۇسۇلى ئەمىرىكا ل تەبرىز (وئىلەم لىستەر ئىگلەتون William Lester Eagleton 1959-1961) دايە دياركن دئەفى ماوئەيدا كوردستانا رۇئەلات ھەمى دىن سنورى قۇسۇلخانەيا ئەمىرىكا ل تەبرىز فەبو، ژەر ھىندى "من سەرەدانا دەفەرىن كوردى دكر و چەندىن راپۇرتىن گىنگ ل دۇر رەوشا كوردان و دىرۇكا ئەوان شىيان، كەسى ل ئەفى دەمىدا ئەو دەرفەت نەبو پتر ژ ئەوان بىزانىنن من ل دۇر كوردان كوكىرىن

پالان ب دزى رۇئا شاھى شەرى بگەن (Blum, 2003, 97 BALCI, 2022, 18-32). ھەرەوسا ئەمىرىكا ب خۇزى دناڤەرا گولان تا خىزىرانا 1960 ب چافى گومانى بەرپىخۇدا ئارمانجىن كوردان، ئەف چەندە دزىڤىت بۇ نەبون دەولەتەك كوردى و دابەشون كوردان دناڤەرا چوار وەلاتان دان، لەورا ئەمىرىكا ب شىوئەپەك گىشى دۇزا كوردى ل رۇئەلاتى كوردستانى ب ھۆكەرەك سەرەكى يى نەئارامىيا دەفەرى دزى وەسا ھاتە زان رۇدىيا سەركردىن بزاڤا نەتەوايەتتيا كوردى ل ئىرانى رۇب ب دەستەشەئىنا پىشتەفانىا سۇڤىت بو، ئەگەر دزىيەتكرنا كوردان ل ئىرانى دىسەساتا دەرفەيا واشنتوندا بۇ ماوئەكى دىزى (Sennikov, 2022, 91).

ب ئەفى چەندى دۇزا كوردى بۇ "كارتەك فشارا سىياسى" دناڤەرا ئەمىرىكا و ھەڤەپەمىن ئەوى يىن ھەرىمى دا ب دزى دۇزىمىن ئەوان، ھەر دەمى ئەمىرىكا دىت بەرژەوئەندىن ئەوى يىن كەڤىن دەترسىياندا دۇزا كوردى ب خوە بكارىنىت. رۇ ئەفى مەرەمى ئەمىرىكا بنگەھىن خۇپىن سەربارى ل دەفەرىن كوردى ل ئىرانى وەك مھاباد، ئۆرمىيە و سەنە دانابون، دەھمان دەمدا بنگەھەك ل كۆيت دانابو، دناڤ ئەقان بنگەھاندا پەيوئەندى ب دۇزىمىن (عبدالكرىم قاسى 1958-1963) دكر. ھەرچەوايىت ب پلانا ئەمىرىكا و ھەڤەپەمىن ئەوى دۇزا كوردى ل عىراق و ئىرانى چو دناڤ پلاندىن ستراتىژى يىن ئەمىرىكا ل رۇئەلاتا نافىن (فەرد. 2013, 614-615; Gunter, 1994, 467). سالا 1960 ھەستىيارىن سال بو بۇ دەستەلاتا شاھى، ژەركو نەرازىبون كوردان ژ شىتوزى حوكمرانىا دەستەلاتا شاھى بۇ ئەگەرى ھىندى بەردەوام رەوشا ئىرانى ئالوز مېنت و شاھ ل سەر پىشقىرنا ھىزىن خۇپىن لەشكەرى و سىياسەتا خۇيا تۇند و زىندانكرن و سزادانا كوردان بەردەوام دىمىت (عوض، 2021، 57: دەرۇئىشان، 2022، 161).

ل ئەفى وەختى دا بەردەوام كورد ب سەرۇكاتىيا Kurdistan Democratic Party of Iran -KDPI) ل دەرفەتان دگەرىان داكو دەست ب خەباتى بگەن و پى فشاران ب ئىخنە سەر دەستەلاتا ئىرانى، تا نەچار بىت مافىن ئەوان يىن نەتەوئى ب ئەوان ب دەت. دئەفى بىاڤىدا ل 6 تىرمەھا 1960 رىڤەبەرى NSC يى ئەمىرىكا جەمىس س. لاپى دىداشتنامەپەكى دا ل ژىر ناف و نىشانىن "سىياسەتا ئەمىرىكا بەرامبەرى ئىرانى" بۇ ئەندامى NSC (فرىد سى. سكرىبنەر Fred. C. Scribner) 1959-1961 ئاشكەرا كرىيە؛ كارىگەرتىن گەف و مەترسى بۇ سەر بەرژەوئەندىن ئەمىرىكا ل ئىرانى ژ مەترسى و كارىكرنا سۇڤىت و نەرازىبونا رىژەكا زۇرا خەلكى ئىرانى ب تايەتتى كوردان ژ رەوشا نافخۇيا ئىرانى دەھىن، ھەرەوسا ھەزارەتا دەرفەيا ئەمىرىكا دايە دياركن ئەگەر شۆرەشەك ل ئىرانى رودا و بىتە ئەگەرى نەئارامى و تىككەدانا ئەفى وەلاتى، بىتنى كورد و ھەرب بېز و كارىگەرن و ئەگەر ئەو دەست ب چالاكىيان بگەن دى ب ئەفى چەندى پتر رەوشا ئىرانى ئالوزىبىت و دەرفەتان بۇ دۇزىمىن شاھى ھىت پىش، سەرەپاي ھىندى ئەگەر سەقامگىرىيا ئەوى پاراستى بىت كورد و ھەرب مەترسىان بۇ سەر نارامىيا ئىرانى دروست ناكەن، دگەل ھىندىئا ئەگەر دەرفەت بۇ كوردان ھاتە پىش دەست ژى بەرنەدان و ل دەلىڤەيان دگەرن دا ب خوە مفايى ژ ئالوزىبىن دوىر و درىژىن ئىرانى وەرىگەن و ھەولددەن مافىن خۇ يىن نەتەوئى دچوارچوقى حوكمى خۇبىرئەڤەرى بان سەرەخۇبوتىدا ب دەستەشە بىن (Department of State, 6 July, 1960). لڤىزى ديار دىت ل ئەفى ماوئەيا دا KDPI دەست ب ھىندەك چالاكى و لىمىان دناڤ دەفەرىن كوردىدا كر، لەورا بەرپىسىن

دەرفەيا ئەمەرىكا CIA ھەلسەنگاندەك دەربارەيى گروپپىن ئۆپۈزسىۋنا ئىرانى ئەنجام دا و بۇ ۋەزارەتا دەرفەيا ئەمەرىكا ئاشكەرا كر؛ كورد و قەشقائىيانⁱⁱⁱ شىيانىن ھەين ئارىشەيان بۇ ئىرانى دروست بگەن، دگەل ھىندىدا ئەوان ھىزەكا رېكخستى و خۇدان شىيان نىنە بەردەوامىيى بدن كار و چالاكىن خو. ھەروەسا خۇيا كرىيە ئەگەر كودانەك ھەسا ب سەر تەھران دا ھات و دى ب شىئوئەپەكى بېزىر ھەكۆمەتا ناخخۇي با ئەقى ۋەلاقى لاوازىت و دى گۆھورىيىن نەچاقەرىكىرى ب سەر پىشھاتان دا ھىن، رېژەكا زۇرا ھۆزان ب تايەقى قەشقائىي و كورد و (بەختىارىان)^{iv} دىشىن ھەكۆمەتىن ناخخۇي دروستكەن، دگەل ئەقى ھەلوئىستى ھەۋالگىرىيا ئەمەرىكا CIA دىاركرى ئەۋى ب خو ھەئامازە ھىندى دا بۇ ئارىشەيا پەيداۋونا تۆندۆتتېزىن ھىند بېزىر ناپىت، ژەركۆ ھىزىن ھەكۆمەتا نەفەندى ۋەك سەرباز و پۇلىسان دىشىان خۇفەكىشىن بىكۆ تۆندۆتتېزىيان ئەنجام بدن (CIA,30 March, 1961).

پشتى ئەقى ھەلسەنگاندەن ھەۋالگىرىيا ئەمەرىكا CIA ل نىسانا 1961، ئىران سىياسەتا خۇ بەرامبەرى كوردان تۆندتر دكەت ئەگەرىن ئەقى چەندى دزفرن بۇ مەترسىا كارتىكرنا دۇزا كوردى ل غىراقى ل سەر ئىرانى، ھەروەسا ئۆپۈزسىۋنا ئىرانى ل ئەۋرۇيا برىكا رادىۋىان پەرخەن تۆند ئاراستەي دەستەھلاتا شاھى دكرن؛ بۇ ۋىنە (ھەسەن قزلىجى)^v ل ۋەلاقى بۇلگارىيا برىكا رادىۋىا پەيكا ئىرانى (رادىۋى پىك ایران)^{vi} دەنگ و باسېن گرېدايى ب رەۋشا كوردستانى فە ئامادەدكرن و بەلاف دكرن و پەرخەن تۆند ئاراستەي دەستەھلاتا شاھى دكرن، ھەروەسا دەھمان دەمدا رادىۋىا ئىزىشان سۆزى پەخشى خۇ بزمانى كوردى بېزىرتر و پەخشى ئەۋى گەھشەتە دەفەرىن ئىرانى و دگوتار و بەرنامىن خۇ دا پىشھەقائىيا دۇزا كوردى ل ئىرانى دكر، ب ئەقى چەندى شاھى ھەسا ھىزردكر سۆقىيەت بۇ شەرمەزركرنا ئىرانى دجاقىن ئەۋرۇپىياندا ئەقان بانگەشەيان دەرژەۋەندىيا كوردان ئەنجام ددەت (بىكەى روشىنگرى، 2017؛ فىزلى، 1395؛ توفىق، ب.م). ب ئەقى رەنگى ئاشكەرا دىبىت ژەۋر مەترسىيا چالاكى و بانگەشىن سۆقىيەت بۇ پىشھەقائىيا كوردان ل دەفەرى و كارتىكرنا بېزىرنا پىكەھى سۆقىيەت دناف كورداندا، رۇئا شاھى داخواز ژ ھەۋالگىرىيا ئەمەرىكا CIA كر دۇقىچونا ھەۋل و ستراتېيىن سۆقىيەت دناف كوردان دا بگەت ژەركۆ شاھ دترسىا سۆقىيەت كىانەكى سىياسى بۇ كوردان ل ئىرانى دروستكەت(Hensel,1979, 74-75).

ب ئەقى چەندى دەماۋەيى دنافەرا نىسان تا تەباخا 1961 دناف پىشھاتىن ھەستىارىن ئىرانى دا CIA ب ستراتېيىك رىكخستى، دۇقىچونا پىشھەچونا دۇزا كوردى و پىشھەقائىيا راگەھاندان سۆقىيەت بۇ دۇزا كوردى ل ئىرانى دكر و ل 22 ئەپلۇلا 1961 CIA دا دىاركرن رادىۋىا (دەنگى نەتەۋەيى ئىرانى The National Voice of Iran- NVOI)^{vii} دىارپورتەك خۇدا ئامازە ب ئەقى چەندى دا، ئارمانجا سەرەكى يا كوردان ئەۋە دىمۇكراسى ل سەرانسەرى ئىرانى بېتتە چەسپاندن و نەيا سىنۇردارىكى بت ل كوردستانى، كوردىن ل ئىرانى دۇيان گەھشەتوب ھىندى بتى ئىك دەستى نەدشيا شاھى ل سەر دەستەھلاقى لادەت، ژەۋرەندى كوردان داخواز كرىۋ ئىككرتەك دنافەرا ھەي ھىزىن ئۆپۈزسىۋنا ئىرانىدا بېتتە دروستكرن، داكۆ رۇئا شاھى ب دوماھى بىن و رۇئىمەك دىمۇكراسى و سىكولارىزىمى ل جھى ئەۋى دروست بگەن. ھەروەسا NVOI خۇيا كرىيە دۆژمىن سەرەكى بىن كوردان شاھ و داكىركارىيا بەرىتائى- ئەمەرىكا بون. دەھمان گۇتار خۇدا NVOI راگەھاند كورد ھىزرا ئىككرتى نەك دۇئەيتىكرنا ئىرانى دكەن، پىندقىيە داكىركەر ل دۇر قى چەندى ھوشيار بىن براقا نەتەۋەيتىيا كوردى دەستان ژ ھەۋىن خۇ بىن ب دىرى ئىپرالزىم بەرناۋەت

ب دەستەھ بىت، ژەۋر ھىندى ئىشسىنن من بون باشتىن ژىدەر دەربارەيى پىرسا كوردى ل ئىرانى"(Middle East Quarterly, fall, 2005,69-77). ئەۋ ئىشسىنن ئىككۇن دەربارەيى دۇزا كوردى ل ئىرانى ئىشسىن و بۇ ۋەزارەتا دەرفە فرىكرىن، بون باشتىن پالدر بۇ دۇقىچونا ئەمەرىكا ل دۇر پىرسا كوردى ل ئىرانى.

3. دۇزا كوردى ل ئىرانى لىزىر سىيەرا پىشھاتىن كوردستانا باشور، ھەلوئىستى سۆقىيەت دا و سىياسەتا ئەمەرىكا ل 1962-1961

پشتى ل ساللا 1961 دىپلۇماتىكائى ئەمەرىكى (ئارچى م. بۇلستەر Archie M. Bolster 1961-1963)، ل جھى ۋىلېم لىستەر ئىككۇن بويە قۇنسۇلى ئەمەرىكا ل تەبرىز، ل دۇقى راپۇرتىن قۇنسۇلى نۆى بى ئەمەرىكا ل دۇقى راپۇرتىن ئىككۇنى گرنگى ب دۇزا كوردى ل ئىرانى دا و دئەقى چوارچوقىدا داھە دىاركرن ل ئەۋى دەمىدا ئىككۇنى بەردەوام راپۇرت ل دۇر رويدائىن كوردستانى و شىتوزى مامەلەكرنا ھەكۆمەتا نەفەندى يا ئىرانى دگەل كوردان دىشسىن و راپۇرتىن ئەۋى باشتىن ژىدەرىن ھەلسەنگاندەن بەرىسېن ئەمەرىكا ل دۇر دۇزا كوردى ل ئىرانى بۇ ۋاشتۇن بون و ل دۇقى ئەقى چەندى دۇزا كوردى ئىك ژ ئەۋان پىسېن گرنگ بو بىن قۇنسۇلخانەيا ئەمەرىكا دەماۋەيى بەرىسايەتيا ئەۋى دا دۇقىچون بۇ دكر (Kennedy, 24 January, 1992).

دنافەرا كائونا دوۋى تا دوماھىا چىريا ئىكى ھەۋالگىرىيا ئەمەرىكا CIA ب پىشھەقائىيا راگەھاندان ئىرانى، ب شىئوئەپەك ھور دۇقىچونا پەيوەندىن كوردان ب تايەقى KDPI دگەل ۋەلاتىن ھەرىبى دكر و دئەقى بىياھى دا CIA داھە دىاركرن راگەھاندان ھەرىبى يا ئىرانى ل چىريا دوۋى 1960 بەلافكر، ھەكۆمەتا غىراقى پەيوەندىن دگەل سەركردىن كوردىن ل ئىرانى ب تايەقى بىن KDPI بىن گرېدايىن و بەغدا دقېت برىكا سۆقىيەت ھارىكارىيان پىشكىشى كوردان بگەت. دا شەرى ب دىرى تەھران راگەھىن. لەۋرا ب دىرژىيا چىريا دوۋى و كائونا ئىكى CIA 1960 دۇقىچونا پەيوەندىن بەغدا دگەل كوردان دكرن و ل 11 كائونا دوۋى 1961، CIA دوپالى ل ھىندى كرىيە، بەغدا دىبانگەشىن خۇ بىن شەرى دا ب دىرى ئىرانى دىاركر بۇ كوردىن رۇژەھلات داخواز ھارىكارىي ژ غىراقى دىزاقا خۇدا بۇ دەستەھقىنا ھەكۆمى خۇرىقەبىرىن ب دىرى ئىرانى كر بوو (CIA,11 January, 1961). بىرژىيا كائونا دوۋى 1961 ھەۋالگىرىيا ئىرانى SAVAK ب ھەفكارى CIA دۇقىچونا چالاكى و لىقىن سىياسى بىن كوردان دكر و ل دەمى ل 20 كائونا دوۋى 1961 (جۇن فىتزجېرالدى كەندى 20 John Fitzgerald Kennedy كائونا دوۋى 1961-22 چىريا دوۋى 1963) ل كۇچكا سىيى ھاتىيە سەر دەستەھلاقى، دو ترسىن سەرەكى ل دەف شاھى ئىرانى پەيداۋون، ل سەر ئاستى ناخخۇي كوردىن رۇژەھلات ب شىئوئەپەكى نېئى پىشھەقائىيا دۇزا كوردى ل باشورى كوردستانى دكر، پترىا چىنا نەفەرست و فەرمانبەرىن كورد ب براقا نەتەۋەيتىيا كوردى يا مەلا مستەفا بارزانى سەرۋاكاتىيا ئەۋى دكر داخبار بون، كوردىن رۇژەھلات ب ھوروى دۇقىچونا دەنگوباسىن دۇزا كوردى دكر و ھەر سەرەكەفتەكا ئەۋان ب دەستەھدەيىنا دناف خۇدا كۆم دىون و پىرۇزباھىيا ئىك و دو دكر. شاھى ئىرانى دترسىا، ل ژىر پىشھەچونا پىشھاتىن ل باشورى كوردستانى ھاتىن پىش كوردىن رۇژەھلات ب دىرى ئەۋى شۇرەشى ئەنجام بدن. (Kennedy, 2005; Afra, 1995, 100)

پشتى دەستىكارىونا ھەكۆمەتا كەندى، ل ژىر ئەۋان پىشھاتىن ل دەفەرى پەيداۋو، ب تايەقى ل باشورى كوردستانى و كارتىكرنا ئەۋان ل سەر دۇزا كوردى ل ئىرانى، دنافەرا كائونا دوۋى تا 30 ئادارا 1961 ل دۇقى پىشنىازا ۋەزارەتا

ل تهران و بهغدا، ناماژه ب ئەفنی چەندئ دایه ل 20 خزیرا 1962 نوهرین کوردان دگەل دۆستی مللەتی کورد دادوهر و یلیەم ئورفیل دۆگلاس کومبسون، ئەوان دیارکریۆ ئارمانجا ئەوان یا سەرەکی دانەنایسینا دۆزا کوردی ب ئەمریکا یه داکۆ پشتهفانیا واشنتون بۆ دۆزا خو ب دەستشەبیین و ئەوان بۆ بەرپرستین ئەمریکا دا دیارکرن کورد ل ئێرانی و عێراق توشی زۆر کارستان بوینە. بەرپرستین وەزارەتا دەرڤه یا ئەمریکا ئەف چەندە راگەھاند: "پیندقییە کورد ب خو هەولبەدن دگەل حکومەتین ئەفان وەلاتان بگەھن ریکەفتنامە یەکن و بتنی ئەمریکا دشت هەفسۆزی و دلنەنگیا خو بۆ دۆزا کوردی دیار بکەت، ئەمریکا دئ هەولەت بەحسی دۆزا کوردی دگەل ئەفان وەلاتان بکەت بەرۆقاری ئەمریکا ب هیچ رەنگەکی خو تیکەلی کیشین ناخۆی یین ئەفان وەلاتان ناکەت" (Department of State, 22 June, 1962; Gök, 2018, 9). ل ماوهی دناقبەر 21 خزیرا تا تیرمەھا 1962 دا هەوالگیریا ئەمریکا CIA و دیپلۆماتکارین ئەمریکی دۆیشچونا لئین کوردان دکر و دایه دیارکرن ل ئەفی وەختیدا لئین کوردان لاوازیون، چونکی حکومەتا ئێرانی چاقدیرییک تۆند دانایه سەر دەفەرین دور یین رۆژھەلاقی کوردستانی .

ل ئەفی دەمیدا سەرکرایه تیا KDPI، بریکا رۆژنامە یین ئەمریکی یین نافدار، دۆزا کوردی بگەھنت حکومەتا ئەمریکا و ل تیرمەھا 1962 پەلامنیری رۆژنامە یا نیویۆرک تاپر (دانا نامادەمز شمیت Dana Adams Schmidt 1915-1994) بریکا سکریتیری گشتی یین KDPI (عەبدوللا ئیسحاق) یین نافدار ب(تەحمەد توفیقی 1947-1973) * دەھتتە کوردستانی و راپۆرتان ل دور دۆزا کوردی شتت . (NAA:A1838,173/2/6/1 PART1, 13 August, 1963) ل 10 ئەیلولا 1962 رۆژنامە یا نیویۆرک تاپر راپۆرتەک ل دور دۆزا کوردی بەلاڤکر و دتەفی راپۆرتیدا شمیتی ئەف چەندە گوتو: "ئەگەر بتنی ئەمریکا ب بەردەوامی هزر ل بەرژووەندی ئێرانی ئەوا جوجاران ئەفیت کورد پشتهفانیا ئەمریکا بەدستشەبیین بکەت، ئەگەر ئەمریکا جوجاران ل دۆیف بەرژووەندی و داخوایین کوردان نەچیت، دئ لئیری مەترسیەک پەیدا ییت و ئەو مەترسی ئەفە یه دئ کورد نەچارین ژەر پیندقیاتیان هاریکاریان ژ کۆمیونستان وەرگرن، هینگی ئەف چەندە نایبته خەلەتیا کوردان بەرۆقاری دئ بیت خەلەتیا ئەمریکا، چونکی ئەمریکا ژەر ئێرانی ب بەردەوامی خو یا ژ کوردان دورکری" (Schmidt, 10 September, 1962; Disney, 1980, 132) . ل ئەفی وەختیدا سکریتیری گشتی یین KDPI تەحمەد توفیقی زۆر هەولدا خو نیزیکی ئەمریکا بکەت (کەمەری، 2015، 342). دگەل هندیئا ئەمریکا نەدقیا بەرژووەندی خو دگەل ئێرانی ژەر کوردان تیکبەت ژەرکو ئەمریکا هزر دکر کوردین ئێرانی ئەو هیزیننە بشین بەرسنگی هیزین رژیئا شاھی بگرن و پتر نیزیکی سۆفیتن، لەورا ب هیچ رەنگەکی نەدقیا خو نیزیکی کوردان بکەت.

هەرەسا ل ئەیلولا 1962، سیاسەتەدارین کورد ل ئێرانی، دقی دۆزا کوردی پتر ب جیانی و ب تاییەتی ب ئەمریکا بەدن نیاسین، ژەر هندی ل 1962 تەحمەد توفیق هەول دا پەيوەندی ب رۆژنامە شتس و دیپلۆماتکاری ئەمریکی و یلیەم لیستەر ئیگلتن بکەت، داکۆ راپۆرتان دەر بارە یی دۆزا کوردی بنقسیت و دۆزا کوردی ب ئەمریکا بەدەت نیاسین. ئیگلتنی راپۆرت ل سەر دۆزا کوردی شتس (کەمەری، 2015، 137-135؛ ویدی، 2022، 90-89؛ نوری بک، 2020، 138). ئەف هەولین تەحمەد توفیقی دنی ئەنجام بون. وەسا دیارە بالیۆزخانە یا ئەمریکا بۆ دیار کریۆ هیشتا ئەمریکا دۆزا کوردی ب دۆزەک ناخۆی یا ئێرانی دزانیت و نامادەننە خو تیکەلی ئەفی کیشی بکەت، پیندقیە دەستەلاتدارین ئەفان وەلاتان ئەفی دۆزی بریکین ناشتی و دانوستاندنی

کوردان ب ئەوی رەنگی نین وەک دراگەھاندنی دەین بەلاڤکرن، چونکی ئێرانی پتریا داخوایین ئەوان یین بۆ جنبەجیکرن"، شاھی دا رونکرن هیشتا کارتیکرنا سۆفیت دماییکرنا دۆزا کوردیدا دیار نەبویه، بەلی بزافی دگەت دۆزا کوردی بۆ بەرژووەندی خو بکارینت و ئەگەر پینشەت ئالوز بون دیت کارتیکرنا سۆفیت د ماتیکرنا دۆزا کوردیدا ناشکەرا بیت و ب ئەفی چەندئ دئ ئاسایشا نەتەوهی یا تۆرکیا، عێراق و ئێرانی کەفیت دەترسین (Department of state, 12 April, 1962; Malek, 1989, 79) . ژ گوتین شاھی دیار دیت ئەوی دقییا بیژت کەنەدی دیت سۆفیت ل پاشەپۆزی کوردان ب دزی ئێرانی و وەلاتین دی یین هەریمی بۆ بەرژووەندی خو بکارینت، لەورا پیندقیە ئەمریکا هاریکاریا پینشکیشی ئێرانی بکەت و زیدەرەوی دگوتین شاھی دا هاتیه کرن و سۆفیت پشتهفانیا کوردان دچوارچۆفەک سنورداریکی دا و بریکا راگەھاندنی دکر.

وەسا دیارە ل نیسانا 1962 مەترسیا دۆزا کوردی شاھ زۆر تەنگاڤ کریو، ژەر هندی ل دەمی 13 نیسانا 1962 شاھ دگەل وەزیری دەرڤه یین ئەمریکا (دەبیید دین روسک 21 David Dean Rusk کانوونا دووی 1961-20 کانونا دووی 1969) کۆمبوی، شاھی مەترسا کیشەیا کوردی بۆ شۆفەر و دا خویاکرن دیت سۆفیت بزافی بکەت ماتیکرنی دکیشەیا کوردی دا ل ئێرانی بکەت و دا رونکرن: "پیندقیە ئەم ب هوشیاری بەریخۆبەدن هەولین سۆفیت دناڤ کوردان دا، ب تاییەتی چونکی ئێرانی وەک تۆرکیا کوردین هەین، کورد فارسین رەسەن، ژلاین دا بونەرت، زمان و دیروک فە کورد ئارین پاقژن"ix . شاھی دا ناشکەرا کوردین ئێرانی دناخۆی ئێرانی دا نەسەرکەفتی بوون وەک ل عێراق سەرکەفتین، حکومەتا ئێرانی بزاف دکرن هاریکاریا ئەوان دبیاقین دروستکرنا ریک، ئافاکرنا قوتابخانە، نەخۆشخانە، سابلویان و کیشانا کارە یی بۆ گوندین ئەوان، جادین ئەوان قیر بکەت (Department of state, 13 April, 1962; O'Brien, 19 February, 1970) .

پشتی ئەفان داخوایین شاھی ئەمریکا دقیا خو نیزیکی کوردان ل ئێرانی بکەن ژ بەر دو ئەگەران دا ب دروستی رەوشا دەفەرین کوردی و پەيوەندی کوردان دگەل سۆفیت ئاگەھدار بیت، چونکی ل ئەفی دەمیدا شاھی و تۆرکیا بەردەوام ددا دیارکرن سۆفیت هەولەت کوردان ب خو بکارینت بانگەشەیا بەلاڤکرن کۆمیونستی ب ریکا راگەھاندنی دناڤ دەفەرین کوردیدا بەلاڤ دگەت و چەکی زی پینشکیشی ئەوان دگەت. ژەر هندی ل گولانا 1962 ئەمریکا سی داخوای ل دور چارەسەر کرنا پرسا کوردی پینشکیشی تۆرکیا و ئێرانی کرن: (1) کیمکرنا لەشکەری تۆرکیا و ئێرانی. (2) چاکرنا فەرەنگین کوردی-تورکی یان کوردی-فارسی. (3) فەکرنا رادیویەک کوردی ل ژیر چاقدیرییا تۆرکیا، ئیران و ئەمریکا دا. ئەو رادیویا دا هینتە فەکر تيجوو وئ 33 ملیون دۆلار بون و دا ئەمریکا ئەفی کۆژی ب ستۆی خۆفەگریدەت. بەلی تۆرکیا ئەف داخوای یه رەتکر و دەرەمبەردا شاھ ئێرانی قەبیلکرن و وینستگەھی سەرەکی یین ئەفی رادیوی ل باژیری کرمانشان هاتە دانان (مەلقەرە، 2019، 113-117؛ عەتەر، 2021، 295). ب ئەفی چەندئ خویا دیت ئەمریکا دچوارچۆفی ئاریشین ناخۆی ئێرانییدا بەریخۆ دا دۆزا کوردی و دەستەلاتا ئێرانی پالدا کیشین خۆی ناخۆی چارەسەر بکەت، داکۆ پتر کۆدانین ناخۆی ئێرانی ئالوز نەبن و نەبنە مەترسی بۆ سەر بەرژووەندی و ئاسایشا ئەمریکا ل دەفەری و ئەمریکا گەھشتبو ئەوی باوهرئ هندی رژیئا شاھی ل سەر سیاسەتا خو یا سەرکۆکرنا کوردان بەردەوام بیت، رەوشا سیاسی یا ئێرانی ئارام ناییت .

ل ئەفی وەختیدا وەزارەتا دەرڤه یا ئەمریکا، دبرۆسکە یەکی دا بۆ بالیۆزخانە یی خو

یا خه لکی ئیرانی رازیونا خۆ ل سهر دیار کړو^{xiii}، د بهرامبهردا زوری نه یا کوردان پشکدارۍ د ریفراوندومی دا نه کړو، ئەفې چهندی زیانین مهن گه هاندن کوردان. ژهرهندی کوردین رۆژه لات دهست ب لقیین خو بۆ پشته فانی کرنا شوړه شا ئەیلوئی کړن و مەترسی تیخستنه سهر دهسته لات و ئیکپارچه یا ئیرانی. شاهی هزرکر سؤقیهت کورد یین پالداین، ژهرهندی حکومهتا ئەمریکا دا دیارکرن ئەمریکا ب تۆندی دژی ههر فشاره کا دابهشکرن یان پارچه کرنا ئیرانی یه و دئ ب هه می رهنگان پشته فانا رژنا شاهی بۆ پاراستنا ئیرانی کهت (قری، 2016، 310؛ Department of State, 21 January 1963; CIA, 26 January, 1973; department of state, 29 January, 1963). (ل. قیری ب ناشکه رای دیار دیت ئەمریکا ب هیچ رهنکه کئی پشته فانی دوزا کوردی ل ئیرانی نه کړ، بهرۆفاری هیخواسنبو پروگرامی شاهی یی چاکسازیان گورانکارین ریشه ی ل ئیرانی په یدا بکهت و بته نه گهری پشکه فتننا ژیا را گروین نه ته وه یین دنا ف ئیرانیدا دژین .

ل دویف ئەوان ییزانین هه والکیریا ئەمریکا ب دهستخو فیهین، ل 13 شویانا 1963 رادیویا په یکا ئیرانی داخو از ژ کوردان کر ب دژی رژنا ئیران رابن و دگهل کومیونسستان شه ری بۆ دروستکرنا رژیته ک توی یا دیوکراسی ل ئیرانی بکن، CIA) 11 March, 1963). پشتی ئەفې چهندی ئەمریکا هه ولدا پتر ییزانینان ل دۆر مەترسیین کوردان ل رۆژه لاتا نا فین و نزیک بونا سؤقیهت دگهل کوردان بدهستشه بینت؛ ل نادارا 1963 هنده ک سیخو رین ئەمریکی دا دیارکرن دیت کورد ئاریشه یان ل دهقهری په یدا کهن، ئەگه هاتو ئەوان ئاریشه دروستکرن هینگی دئ دهرفهت بۆ سؤقیهت و هه فیه یانین ئەوی په یدا بن ماتیکرکی دکنشه یا کوردی دا بکن، ژهرهندی دیاداشتمه یه کئی دا NSC داخو از ژ ئیرانی کر بۆ "ماتیکرنا خو دکنشه یا کوردیدل عیراقی راهه ستینت و دوزا کوردی دنا ف خو دا ب شیوه یه ک ناشتیانه چاره سه ر بکهت، داکو کورد مەترسیان نه تیخنه سه ر ئاسایشا ئیرانی و زیان ب بهر ژوه ونیدی ئەمریکا نه که فیه (NSC1/63-3/63.Secret, 1 March, 1963).

ژه فریژا ئەفې چهندی ل 11 نادارا CIA 1963 دایه خو یا کړن ل ئەفې دهمیدا ئیرانی هه می شیانین خو مەزاختبون دا هیشین کوردان بۆ ب دهستشه یانان کبانه کئی سیاسی وه ک یی سالا 1946 ژناقیهت و نه هینلیت کورد چ دهرفهتین وه سا دنا فخو یی ئیرانیدا ب دهستشه بینن و ب ئەفې چهندی ب هه وری چا فدی ریا چالا کین کوردان دنا فخو یی ئیرانی و کارتیکرنا شوړه شا ئەیلوئی ل عیراقی ل سهر کوردین رۆژه لات دکر و ریزه کا زورا لهشکه ری رهوانه ی دهقهری کوردی یین سهر سنوری عیراقی کربون 11 CIA) March, 1963). ژهرهندی ماتیکرنا ئیرانی دکنشه یا کوردی دا ل عیراقی و زیده بونا لقیین کوردین رۆژه لات بۆ به شداریکرنا د شوړه شا ئەیلوئی دا، ل 14 نادارا 1963 سه روکی ئەمریکا که نه دی داخو از ژ وهزیری دهرفه یی ئەمریکا ده قید دین روسک کر بۆ پینداچو یی د سیاسیته حکومهتا ئەمریکا بهرامبه ری ئیرانی بکهت و پشته فانی شاهی دیبا یی ژنا فرنا مەترسیین ده رکی و نا فخو ییدا بکهت (Lot72D316, NSAM228.Secret, 14 March, 1963).

که نه دی دفا ییزانینان ل دۆر ئەوان هاریکارین ئەمریکا پشکیشی دهسته لاتا ئیرانی کربن ب دهستشه بینت کا دچ بیاف دا دمه زخیت (Offiler, 2021, 133)، هه ره وه سا دفا بارودوخ و بیشفه چو یین نا فخو یی یین ئیرانی دگهل دوزا کوردی ب هه له سه نگیهت، ل ئەفې دهمیدا ئەمریکا دنا ف ئاریشین ئیرانیدا دچو اچو فیه کئی گشیتیدا بهر یخو دا دوزا کوردی، له ورا ئەو سیاسیته بهرامبه ری کوردان ل عیراقی بکار دهینا بهرامبه ری کوردین رۆژه لات یی بکار دهینا، واته دوزا کوردی ب ئاریشه ک نا فخو یی ئیرانی دزانی و نه دفا ماتیکرنا خو دکنشین نا فخو یین ئیرانیدا بکهت و دفا ئیران کیشین خو ب

چاره سه ر بکهن.

هه رچه وایب ل 11 ئەیلوئی وهزارته دهرفه یا ئەمریکا دیاداشتمه کئی دا لژی ن نا فنی "هه لوئیستی گشتی یی ویلایه تین ئیککرتی ل دۆر دوزا کوردی The US General position on the Kurdish Question" به رسفا راپۆرتین دانا ناماده مژ شمیت ددهت و نامازه ب ئەفې چهندی ددهت: "ئەمریکا هزر دکهت دوزا کوردی ل عیراق و ئیرانی ئاریشه ک نا فخو یی یه و پیندقیه دنا فخو یی عیراق و ئیرانیدا به یته چاره سه رکرن. حکومهتا ئەمریکا ب هیچ شیوه یه کئی پشته فانی چالا کین کوردان ب دژی عیراقی و ئیرانی ناکهت، داخو از دکهت پرسا کوردی ب زیترین وهخت و ب ناشتیانه به یته چاره سه رکرن... ئەم [ئەمریکا] وه سا هزر دکه یین باشه رۆژا کوردان ل عیراق، ئیران و تۆرکیا گری دای پاشه رۆژا ئەفان وه لاتانه، ئەم دزانی تۆرکیا، ئیران و عیراقی یی هه مان هزرا هه می" (Schmidt, 1964; Department of State, 20 September, 1962; Gibson, 2013, 86). "ژه فې راکه هاندنا وهزارته دهرفه یا ئەمریکا خو یا دیت ئەمریکا سیاسیته نه ماتیکرکی دکاروبارین نا فخو یین ئەفان وه لاتان بکار دهینا و دگهل هندی نا سیاسیته دهرفه یا ئەمریکا دان پیدان ب دوزا کوردی و بزافا نه ته وایه تیا کوردی نه دکر بهرۆفاری پشته فانی ما فین مرۆفی دچو اچو یی بهر ژوه ونیدی و ئاسایشا خو یا نه ته وه یی دا دکر .

ل ئەفې دهمیدا ئەحمه د توفیقی هه ولین خو دا بهر دهوام په یوه ندی ب رۆژنامه فانی ئەمریکی بکهن دا راپۆرتان ل دۆر دوزا کوردی ل ئیرانی بنقیسن و درۆژنامه یین نا فدارین ئەمریکا به لاف بکهن، داکو ئەمریکا بزانیته رژنا شاهی ب چ سیاسیته سه ره ده رین دگهل کوردان دکهت و ده فې بیافی دا زمانان و سیاسیته مەدار یی رۆژه لاتی کوردستانی (ئەحمه د قازی) دایه دیارکرن ئەوی و ئەحمه د توفیقی دوزا کوردی بۆ دو رۆژنامه فانی بیانی ل ته هران شوړه کړیو و پشتی هینگی رازیون راپۆرتان ل دۆر دوزا کوردی بنقیسن، ئیک ژ ئەوان رۆژنامه فانیسان په یامنی ریی ئازانسا دهنگو با سیین (ئەسۆشیند پر یس The Associate Press News) xi یا ئەمریکی بو، چهن دین راپۆرت و کسیت ده رباره یی دوزا کوردی ل ئیران تۆمار کړن و ده وئی رۆژنامه ییدا به لاف کړن (قازی، 2021، 118؛ وه می، 2022، 90). هه ره وه سا ل ئەفې دهمیدا رادیویا دهنگی ئەمریکا (The Voice of America- VOA) xii رۆله کئی باش د دانیه یان کوردان ل ئەمریکا دگرا (بلیج، 2005، 46). دگهل هندی ل دۆر سیاسیته ئەمریکا ل ئیرانی ئەندامی NSC یی ئەمریکا (رۆیژت و یلیه م بلۆتو رچ بۆب کومیر روبرت ویلیام کومر Robert William Bob Komer 1964-1961) دیاداشتمه یه کئی دا لژی ن نا ف و نیشانین "سیاسهتا مه [ئەمریکا] ل ئیرانی" دا دیارکرن سیاسیته ئەمریکا ل ئیرانی ئەوه شیانین هیزین ئیرانی بهرفه یی پشقه بهت، داکو بشین کۆترو یی ل سهر مەترسیا هیرشین ده رکی و تۆیوز سیو یی وه ک یا کوردان بکهت و ناشتی و ئاسایشی ل ئیرانی بهر قرا ر بکهت (NSC11/62-11/30/62.secret, 20 October, 1962).

4. کاریکه ریا پشهانین شوړه شا ئەیلوئی ل سهر کوردین رۆژه لات و سیاسیته ئەمریکا 1963

دنا فبه را ئەیلوئی 1962 تا کانونا دووی 1963 نه رازیونا کوردان ب دژی رژنا شاهی پتر به یز بو و نه گهرین ئەفې چهندی دزفرن بۆ پینگافین جینیبه جیکرنا بهر نامی چاکسازین شاهی ئەوی ب (شوړه شا شاهی یان شوړه شا سه یی) ده یته نیاسین، ب تایه تی ل ده می ل 29 کانونا دووی 1963 ریفراوندوم ده رباره یی بهر نامی شوړه شا سه یی یا شاهی ل ئیرانی هاتنه ئەنجام دان، ژیدهر ب ناشکه رای دیار دکهن 99.9%

پێکن دانوستاندن و لیکهنگه هشتنی و ب شیوهیهک ئاشتیانه چارهسهرکهت. ژهر هندی ل 2 نیسانا 1963 نه نامی NSC (هارۆلد هینزی ساوه ندرز-1961 Harlod Henry Saunders 1969) یاداشتنامهیهک بۆ ریشه بهری NSC مه کچۆرچ باندى فریدکهت و تیدا نامازه بهندی ددهت، پیندقیه کورد بریکین دانوستاندن کیشین خۆ دگهل عیراق و ئیرانی چارهسهرکهن، ئەمریکا وهسا هزر دکر ئەگەر ئیران دهه فی چه نیدا سه رکهفت، دئ پتر دخزمهتا بهرژه وهندیین ئەوی دا بیت و ئەگەر هاتو کوردان شیان ب سه رکهفتیانه پشته فانی سۆڤیهت ب دهسته هین، هینگی دا زیان ب بهرژه وهندیین ئەمریکا کهفت (NSC, 2 April, 1963; Stern, 24 November, 1993).

چارهسهرکرنا کیشین سنوری وهک کیشا ریکا کهندافی فارسی (کهندافی عهره بی) پاری بیت. ده رابه ر نه فی چه ندى کوردین باشوری پشته فانی بزا فانه وایه تیا کوردی دنا فخۆین ئیرانیدا نه دکر. ل ئەفی دهی دا CIA هزر دکر ئەگەر بزا فکه نه ته وهی ل رۆژه لاتی کوردستانی رویدهت هینگی دا هیزین ئیرانی که فنه دمه ترسیهک مهن دا ب ئەفی چه ندى کارتیکر ب بزا فانه وایه تیا کوردی ل عیراق کهفت ژهر هندی بارزانی خۆ ژ دژایه تیکرنا ئیرانی دور کربو (CIA, 15 May, 1963).

ل ژلایه کى ديه CIA خۆبا کرى به ئەگەر ئالۆزی ل رۆژه لاتی کوردستانی رودان، دئ ده رنه نجامین خراب ل پشت خۆهیلن، چونکی دئ کورد ب خوه ئەفان پینشهانان ب ده لیه زان و دئ شو ره شا خۆ به رف سنوری سۆڤیهت فه به رفه ره کن و دئ ب ئەفی چه ندى سۆڤیهت هینه پالان هاریکارین لهشکه ری و سیاسى بین گرنگ پینشکیشی کوردان بکهت. دگهل هندیئا CIA رخنه ل سه رکر دین کورد ل رۆژه لاتی کوردستانی گرن و پونکر: "سه رکر دین کورد نه ئیککرتنه له ورا دیت هه ر هۆزه ک کورده ب خوه دهست ب شو ره شی بکهت"، هه رچه وایه CIA ئاشکه راکریه ده فی حاله تیدا دا کوردین باشوری هینه پالان هه ر تشته کی دشیان بیت پینشکیشی کوردین رۆژه لات بکن، بیورینا دهی ئەگەر کوردین باشوری شیان ئۆتۆنۆمی ل عیراق ب ده ستخۆه بین هینگی دئ داخوازا هه مان تشت بۆ کوردین رۆژه لات کن، به لی شیانین لهشکه ری پین هیزین ئیرانی و نه بونا سه رکر ده ک هیمی ریزی دنا ف کوردین رۆژه لاتندا، مه لا مهسته فا بارزانی پالایه ریک نه دهت تشته کی مه ترسیدار ل رۆژه لاتی کوردستانی رویدهت، چونکی ئەوی دزانی دئ ئیران ب توندترین شیواز ملله تی ئەوی سزا دهت (CIA, 15 May, 1963).

پینشهانین کوردان ل ئیران و عیراق به رف مه ترسیچون، ل ئەفی وه ختیدا ژبو پاراستنا بهرژه وهندیین خۆ سۆڤیهت هاریکاری پینشکیشی کوردان ل عیراق و ئیرانی دکر، ل 16 گولانا 1963 دکومبونه کیدا راویژکارن ریشه بهری CIA بۆ پلانان (توماس هیزکولیس کارامیسینیس Thomas Hercules 1967-1961) Karamessines دگهل به ریرسی دۆسه یا ئیرانی ل شینسنگه ها کاروبارین رۆژه لاتا نزیک و باشوری ئاسیا ل وهزارهتا ده رفه یا ئەمریکا جۆن دهیلۆ. بۆلۆنیک دا دیارکرن وهسا هاتیه راگه هاندن دۆزا کوردی دنا فبه را ئیران و عیراق دا ب ترس کهفتی به دئ ب ئەفی چه ندى مه ترسی کهفت سه ر بهرژه وهندیین ئەمریکا ل ئیرانی و پیندقیه به ریرسی ئەمریکا ل ئیرانی ب هوروی دۆڤچوونا مه ترسیا دۆزا کوردی ل ئیرانی بکن (Department of State, 16 May, 1963). ب ئەفی چه ندى CIA هه ولدا هه لسه نکانده کی ده ربه ری دۆزا کوردی ئەنجام بهت و ل 17 گولانا 1963 CIA بۆ وهزاره تین به رفانی و ده رفه پین وه لاتی خۆ نامازه ب ئەفی چه ندى دا ل ئەفی دهی حکومهتا ئیرانی کۆنترۆل ل سه ر هه می ده فهرین کوردان کربون و کوردین رۆژه لات وهک ئاشتیخواز هاتبون سالۆخته دا، چاکسازیا ئەردی کارتیکر نهک زۆر خراب ل کوردان کربو؛ ریزهکا زۆرا سه رۆکھۆزین کورد چوبون دنا ف ریکه خستنا جوتیاران یا توی دا و ئەوان هه ست دکر پتر بهرژه وهندیین ئەوان دگهل حکومهتا نا هندی نهک ده ربه ک و ئاغلایان بوون. CIA خۆبا کریه ئەگه رین ئەفی چه ندى دزفريت بۆ ئەوی ریزا زۆرا هیزین ئیرانی پین ژلای حکومهتا ئیرانی فه بۆ ده فهرین کوردان هاتین ره وانه کرن (CIA, 17 May, 1963). وهسا دیاره ئیرانی بریکا هیزى و تۆندوتیرین کورد ترساندبون ژهر پاراستنا گیانی خۆ و خرابکرنا گوند و باژیران و نه بونا پشته فانی ده ره کی، ب تایه تی ئەمریکا کوردان بیدهنگی هه لبه ژاردبو.

ل ژیرکارتیکرنا پینشقه چوین شو ره شا ئەیلۆلی، به ریرسی ئەمریکا هزر دکر دئ کورد پتر مه ترسیان کن سه ر ته هران، ده فی بیافی دا ل 10 نیسانا 1963، CIA ده لسه نکانه کا هه والگیزی نه ته وهی یا تایهت ل ژیر نا ف و نیشانین "پینشهانین ئیرانی و ئاریشه" دا، ل دۆر کوردین رۆژه لات دایه دیارکرن کوردان ئاریشه ک دی ل ئیرانی خۆلقاندى یه ژهرکو بزا فانه وایه تیا کوردی ل عیراق ب شیوهیهک به رده وام کارتیکر ل سه ر کوردین رۆژه لات هه یه؛ سنوری کوردان نیزیکی سۆڤیهت، ئەگەر هاتو ئەوان دهست ب شو ره شی کر دئ پتر مه ترسیان کن سه ر ته هران، حکومهتا ئیرانی دزانی بهرژه وهندیین کوردان نه کی مترین ژ پین شاهی. ژهر هندی CIA دا دیارکرن دماوه پین دا هاتیدا دئ پینشهانین سیاسى پین ئیرانی ب مه ترسی کهفت، چونکی کوردین رۆژه لات ب شیوهیهکی زۆر گریدای پینشهانین شو ره شا ئەیلۆلی ل باشوری کوردستانی بون (CIA, 10 April, 1963). راسته کوردین رۆژه لات کهفتون دین کارتیکرنا شو ره شا ئەیلۆلی فه، به لی ئەو هیز نه بو بشین مه ترسیهک مهن بکن سه ر ئیرانی و ده فی چوارچویدا عه بدوللا هه سه نه زادهی دیروه و پین خۆدا دایه دیارکرن پینشهانین رۆژه لاتی کوردستانی ب شیوهیهک راسته وخۆ گریدای پین باشوری کوردستانی بون و کوردین رۆژه لات ب تایه تی KDPI که هه ربه که کی نه دشیا خۆ ژ ئەوان پینشهانان دور بکن (هه سه نه زاده، 1995)، ب ربه که کی ئاشکه را دیار دیت ژهر کارتیکرنا شو ره شا ئەیلۆلی، ئەمریکا هزره ک بترس بۆ دۆزا کوردی دنا فخۆین ئیرانی دا دکر و ئەف هزره ریزا شاهی له ده ف ئەمریکا په بداربو.

هه والگیزی ئەمریکا CIA ب شیوهیهک به رده وام دۆڤچونا پرسا کوردی دکر و دایه دیارکر، ل سالا 1963 دۆزا کوردی بو پرسه ک هه ریی دنا فبه را عیراق و ئیرانیدا، ل دۆڤ ئەوان بارودۆخین دۆزا کوردی ب خوه فه گرتین ل 15 گولانا 1963 ریشه بهریا هه والگیزی ئەمریکا CIA و هه والگیزی وهزارهتا ده رفه، وهزارهتا به رفانی ئەمریکا ب هه لسه نکانده ک هه فبشک ل ژیر نا فونیشانین "هندهک کارتیکرین ئیوونا هه فرکیا کوردان Some Implications of Renewal of Kurdish hostilities رابون و ده فی بیافی دا CIA دایه دیارکرن ئیرانی دوو ستراتیژی به رابه ری دۆزا کوردی بکارهینان، ژلایه کی فه گرنگیهک تایهت دابو پینشقه برنا پینشهانین ئابوری ل ده فهرین کوردی پین دین دهسته لاتا ئەوی فه (رۆژه لاتی کوردستانی)، ئەف ستراتیژی ئیرانی یا سۆر دارکی بۆ بتنی چاکسازى ده ردان دکر و ده ستویری دابو ده رگه هین حکومهتی بهرژه وهندیین ئەوی ل ده فهرین کوردی بپارین. ژلایه کی دی فه ئیرانی بریکا SAVAK په وه ندى دگهل مه لا مهسته فا بارزانی دروستکربون و چه که کی کیم پینشکیشی هیزین پینشه مرگه ی دکرن ئارمانجا سه ره کییا ئیرانی ئەو بۆ فشاران بئیکهسته سه ر حکومهتا به غدا ب مه رچین ئەوی پین

دبلموماتکارو سیخۆریین ئەمریکی بەردەوام رەخنە ئاراستەیی سەرکەدايه تیا کوردی ل دۆر ئیککرتنا کوردستانی دگرین و دتهفی بیافی دا CIA ل 15 خزیرانا 1963 دا دیارکرن سەرەرای هندی سەرکەدايه تیا کوردی ل عیراقی نەگەل ئیککرتنا کوردستانی باشور و رۆژھەلات بون، ژەر هندی دیت کوردین رۆژھەلاتی ب خوە دەست ب شۆرەشی ب شیۆهیک سەرەخۆ بکەن و دگەل هندی دا کوردین باشوری ب هەمی شیانین خۆ ھاریکاریا کوردین رۆژھەلاتی دسەرکەفتنا شۆرەشا ئەوان دا کەن. ھەرەسا دئ کوردین باشوری ھندەک پینگافان بۆ ھێزکنا دەستەلاتا خۆریشەبرنا کوردین رۆژھەلاتی ھافین. ھەرچەوايت، نەبونا سەرکەدەکی ھێز ل رۆژھەلاتی کوردستانی و ژ ھەلوئستی بارزانی دیار بو نەدھیلا جو رویدانین ھەستیار ل رۆژھەلاتی کوردستانی روی بدن، چونکی بارزانی دزانی دئ ئیران ھانەیا پاراستنا ئیک پارچە و ئاسایشا ئیرانی ب تۆندترین شیۆه خەلکێ مەدەنی ل دەقەرین کوردی سزا دەت (CIA, 15 June, 1963). ب ئەفی چەندی دیار بیت بارزانی سەرۆر دگەل سیاسەتا رژیئا شاھی ھەبون و دزانی ب شیۆهیک درندە سەرەدەری دگەل کوردان ل ئیرانی دکر. ھەرەسا ل ئەفی و مختیدا شاھ زۆر تەنگاف بیۆ؛ دقیا ھاریکاریا ئەمریکا مەترسیین دۆزا کوردی ل سەر وەلاتی خۆ ژناقبەت و ئەمریکا ژلاين ھاریکاریین سەربازی، ئابوری و راویژکاریین سەربازین فە پشەتەقانی ئیرانی دکر، داکو ل سەر مەترسیا دۆزا کوردیدا زال بیت .

ل ئەفی ماوهی دا ھەواڵگیریا ئەمریکا CIA ب ھووری دۆیشچونا ریکخستن و ئامادەکاریین ھێزین کوردان ل ئیرانی بۆ ئەنجامدانا چالاکیان ب دزی ھێزین ئیرانی ل دەقەرین کوردی کریه و ل 18 خزیرانا 1963 ل ژیر نافونیشانین "شۆرەش ل ئیرانی و لاوس CIA "خۆیا کریه ھەستی نەتەوايه تیا کوردی دناف کوردین رۆژھەلاتا بلند بویە، کوردان خۆ ئامادەکریه دەست ب لقیین چەکاری ب دزی حکومەتا ئیرانی بکەن، لەورا ھێزین ئیرانی یین پیادە ل سەرانسەری دەقەرین رۆژھەلاتی کوردستانی ھاتنە بەلافکرن و چاھەری سەرکوتکرنا ھەر لقیینەک یا پەيوەندیکرەنەک کوردین رۆژھەلات دگەل یین باشور بون (CIA, 18 June, 1963). ل 21 خزیرانی 1963، دپەيوەندییەکیدا وەزیری دەرفە فی ئیرانی (ئارام عەباس 19 تیرمەھا 1962- 12 کلونا دووی 1966) ب بالیۆرخانەیا ئەمریکا ل تەھران راگەھاند دئ چاقدیریەک تۆند ل سەر لقیین کوردان ھیت دانان، دئ گرگی ب رەوشا گشتی یا کوردان ھیت دان و دئ سنۆرین ئیرانی ب تۆندی ھینە کۆترۆلکرن ن دا چ ھاریکاریین کوردین رۆژھەلات بۆ کوردین باشور نەچن. دگەل ئەفی چەندی ئەمریکا ب گومان بۆ ژەفان داخواین ئیرانی و ب شیۆهیک گشتی ئیرانی چ پینگاف ل دۆر ئەفی چەندی نەھافین و نەدقیا ریکا ھاریکاریان ژ کوردان ل عیراقی بېرت و پەيوەندیین خۆ دگەل سەرکەدین کورد باشوری کوردستانی براوھستیت (CIA, 21 June, 1963). دگەل ھندی حکومەتا ئیرانی چ گرگی ب دەقەرین کوردی نەددا و رەوشا دەقەرین کوردی ل باکووری رۆژنافانی ئیرانی زۆر خراب بو، سەرەرای داھاتی زۆر نەفتی و ئی بەرنامەیا حکومەتا ئیرانی کارساتین چەرگەژین ب سەری ئیرانی ب گشتی و دەقەرین کوردی ب تايهتی ھاتبون (بیشاز، 2012؛ مستەفای، 2015؛ بەزیدی، 2023، ب 1+2، 321-320).

ژەر ترسا دەستەلاتا ئیرانی ژ دۆزا کوردی ل 21 خزیرانا 1963 CIA دپەلگەنامەیک خۆدا یا ل ژیر ناھی "بزا فە نەتەوايه تیا کوردی ل رۆژھەلاتا ناھین The "Kurdish Nationalism in the Middle East" دا یە دیارکرن سیاسەتا ئیرانی بەرامبەری دۆزا کوردی دناخۆی ئیرانی و عیراقیدا "چەواشکاری" یە، ل ئەفی

دناقەرنا 4 تا 6 خزیرانا 1963 خۆپیشاندان ل سەرانسەری ئیرانی ب دزی دەستەلاتا شاھی رویدان^{xiv}، دتهفی چوارچوھیدا بالیۆرخانەیا ئەمریکا راگەھاند مەترسی دناف دەقەرین ئیرانیدا بەردەوامن و جوتیاران ل دەقەرین دوور یین کوردی رەتکریه ب دزی مەلایان راوھستن و ل ئەفی و مختیدا ھزرا ئایینی ب سەرۆکاتیا زانایین کورد (ئەحمەد موفقی زادە 1947-1973) و (شیخ عیزەدین حوسینی 1921-2011)، دناف دەقەرین کوردیدا زالیو، چونکی رژیئا شاھی سیاسەتا دژایەتیکرنا ئایینی بەرامبەری سونەتین کورد بکاردھینا (الریمی، 2007، 86؛ العکلی، 2019، 219؛ ئای، 1399، 145. Department of State, 6 June, 1963). ل دۆیف ھزروویین راویژکاری تايهتی کاروبارین یاخیویان فی سەرۆک ئەرکانی لەشکەری ئەمریکا (فیکتۆر ھارۆلد کرولاک 1962-1964) Victor Harlod Krulak ل 13 خزیرانا 1963 چ گرۆپین ب دزی شاھی بەشداری دچالاکیین سیاسی ب دزی دەستەلاتا شاھی نەکرۆن، دگەل ھندی رۆنکریه ھەر رویدانەک ل ئیرانی یان دەقەرین کوردی ھیت رویدان، لەشکەری ئیرانی شیانین کۆترۆلکرن ئەوان نین، ژەر ھندی ئەگەر ھاتو بزاھەک ل کوردستانی یان سەتەریین باژیران ھیتە رودان ھیزین ئیرانی شیانین کۆترۆلکرن ئەوان نەمايو (SACSA-M349-63, 13 June, 1963).

ل ئەفی و مختیدا ئەمریکا ھزردکر پرسا کوردی یا بۆ ئاریشەیک سنوری دناقەرنا ئیرانی و عیراقیدا و دترسیا دژایەتیا کوردان کارتیکرەنەک خراب بکەت سەر ئیرانی (OZDEMİR, 2023, 320). ژەر ھندی ل 13 خزیرانا 1963 ریشەبەری "قیسینگەھا ھەلسەنگاندنا نەتەوہی" یا ھەواڵگیریا ئەمریکا CIA (شیرمان کینت Sherman Kent 1952-1967)، دیا دناستامە یەکیدا ل ژیر نافونیشانین "ھندەک ئەنجامین دوبارە بونا دۆژمنایەتیا کوردان Some Consequences of Kurdish Hostilities" ل دۆر پینشەتین بزا فە نەتەوہی یا کوردی ل ئیرانی، بۆ ریشەبەری CIA (جوون ئەلیکساندەر مەککۆن John Alexander McCone 29 چریا دووی 1961- 28 نیسانا 1965) دایە دیارکرن: "کوردین باشوری دخوان خۆ ژ دۆژمنایکرتنا ئیرانی بدن پاش، ھەرچونەبیت تا ئارمانجین خۆ ل عیراق بەدستھە بین، ئارەزوویا ئەوان ژ ب دەستھەینا پشەتەقانی ئیرانی بتنی ئەوہ دا دەرفەتان ب دەستھەیین و ھیزین کوردی ل ژیر سەرکەدەیک خۆدان شیان ل ئیرانی کوم بکەن، دا ب شیۆهیک ھێز ب دزی ئیرانی دەست شۆرەشی بکەن، ھەرەسا ژ شیانین لەشکەری ئیرانی دیار بویە ناھیلن جو ئاریشین مەترسیدار ل ئیرانی روی بدن". دەھمان دەمدال دۆر کارتیکرنا شۆرەشا ئەیلۆی ل سەر کوردین رۆژھەلات ناماژە ب ئەفی چەندی دایە: "مە باوہری ھیندی ھەبە شەری کوردان و عیراقی چو پالەدرین ھێز ل دەف کوردین رۆژھەلات بۆ دژایەتیکرنا ئیرانی پەیدا نەکرینە، خۆ ئەگەر شەری رویدا ئی، ھیزین لەشکەری و ئاسایشا ئیرانی شیانین کۆترۆلکرن کادانین ھەستیار یین ھەین، پینشەتین ب سەر تەھران دا ھاتین چ کارتیکر ل سەر خەلکێ گوندان نەکرینە و چ چالاکیین لەشکەری یین ھێز ل کوردستانی نین، ھەرەسا حکومەتا تەھران ئارادەیکرنا دیار شیاھ کۆترۆلی ل سەر نەرازبوونین ھۆزان ل دەقەرین فارسینش بکەن و ب ئەفی چەندی شیانین شیعیان بەرامبەری کوردان ھیزتر لێھاتینە" (CIA, 13 June, 1963; Barnes, 14 March, 1986; the New York Times, 15 March, 1986). ب ئەفی رەنگی دیار دیت دبلموماتکارین ئەمریکا ھزردکر ب ئەوی ھاریکاریین ئەمریکا بۆ ئیرانی یین بویە ئەگەری ھێزکنا شیانین ئیرانی ژو کۆترۆلکرن رەوشا دەقەرین کوردی.

ژناقبيهن بئە ئەف ھەو ھەتە ئەنجامدان، چونکە سۆڤيەت ب تۆندى ب دژى ئەفنى پلاننى ڤاوەستيا و ڤاگەھاند ھەر پينگافە ئەف وەلاتە ب دژى کوردان باقێن دى حکومەتا سۆڤيەت ب تۆندى بەرسقا ئەوان بړيکا لەشکەرى و دبلۆماسى ل سەر ئاستى نيشدەولەق دەت (الەبدي، 2015، 81؛ حساي، 1987، 2، 150؛ حسن، 1990، 93؛ قادر، 2003، 134-135). ئەف ھەلۆيسى سۆڤيەت بەرامبەرى دۆزا کوردى بۆ ئەگەرى ھىندى پتر ئەمريکا بېتتە پالدان پشەتەفانيا ئيراني ب دژى دۆزا کوردى ل دەفەرى بکەت و ھەولدا پەيوەندين کورد و سۆڤيەت ژناقبيەت.

لژير سيبەرا ئەف چەندا ل سەرى ھاتىە ديارکرن ل ئەفنى دەميدا، وەزارەتا دەرفەيا ئەمريکا پشەتەفانيا خۆ بۆ شاهی دەربارەى ئەوان پينگافين ئەوى ھافيتن بۆ بەررارقنا ئيمناھين ل دەفەرى دا ديارکرن و ل 16 تيرمەھا 1963 دتيلگرافەکنى دا وەزارەتا دەرفەيا ئەمريکا بړيکا باليوزخانەيا ئەمريکا ل تەھران بۆ شاهی ئامازە ب ئەفنى چەندى داىە: "ئەم گەلەک دلخوشين ب ھەولین تە بۆ پاراستنا ئيمناھى و ئاسايش ل پارچەيا تە يا جيباننى ھافيتين و ئەم دگەل ھزوربیرين تەنە، پيندفيە ئيران ب شتيوھەيەک بەلز بەرەف پينشەڤيەت داکو بشيت ئاراميا خۆ پيارتيزيت، بەرنامى خۆ يني چاکسازين جيبەجيبەکەت و بەرەفانين ژ خۆ بکەت بەرامبەرى ھەر مەترسيەکنى بۆ سەر ئاسايشا خۆ و ئەمە ب ھەمى ھيز و شيانين خۆ ھاريکاريا ھەو ھەو کەين داکو ھوين بشين ل سەر ھەر جۆرە مەترسيەکنى يا ديبتە ئەگەرى دا بەشکرنا ئيراني زال بن" (National Security Files, 16 July, 1963) وەسا خۆيا ديبت ئەمريکا دۆزا کوردى ب ئاريشە ناخۆيا ئيراني و مەترسى بۆ سەر ئيکرتيزيا ئەوى دزانى و نەدفا ب ھيچ رەنگەکنى خۆ تیکەلى ئەفنى چەندى بکەت دەرامبەردا ھاريکاريا حکومەتا ئيراني دکر داکو ل سەر زاليت دا بەرژەوەندين ئەوى نەکەفە دەمەترسييدا.

ل ژير فەرتزا شۆرەشا ئەبۆلى، شۆرەشا سبى يا شاهی ھەروەسا ھەفرکا دناف KDPI بۆ خۆدا ھەى، ل سالا 1963 ھندەک سىياسەتەدارين کورد وەک (سەلاحي موهتەدى)، (مەھەد ئيلخان زادە)، (عوەمەرەمەلا صادقى نگل)، (مەلا سەيد رەشيد) و (مەلا رەحمان سەرشيو سەقرى) کۆمەلەک نەبنى يا سىياسى بناقى (کۆمەلا رزگارى) دروستکر. دەستەکا دامەزرينەرىن ئەفنى کۆمەلى ھزردکر ئۆتۆتۆمى نەشيت چارەسەريا دۆزا کوردى بکەت، ئەوان دا رونکر کورد ئيک نەتەوہە، کوردستان ئيک وەلاتە و دۆزا کورد يني دروستبونا دەوالتەکا سەرەخۆ يا ئيککرتى ناھيت چارەسەرکرن، ژەر ھندى ئارمانجا سەرەکى يا ئەفنى کۆمەلى سەرەخۆيا کوردستانى بو. ئەفنى کۆمەلى ھەولدا پشەتەفانيا دەرەکى بۆ دۆزا کوردى ل ئيراني ب دەستەبينيەت، ب ئەفنى چەندى نامەبەکنى بۆ حکومەتا عيراق فریدکەت و ئامازە ب ئەفنى چەندى ددەت: "ھاريکاريا مە بکەن داکو مافين خۆ ل ئيراني بەدەستەبين و ئەم ژى دى ھاريکاريا ھەو دەژايەتيکرنا ئيراني دا کەين" (ھەژارى، 2010، 121-122). ژ ئەفنى چەندى ديار ديبت ئەف کۆمەلە نامادە بۆ ھاريکاريا عيراقى ب دژى ئيراني بکەت ب مەرەجەکنى ھاريکاريا ديباقى ئابورى و لەشکەرى پيشکيش ئەوان بکەت.

پشتى دەنگوباسين بەلاڤونا ئەفنى کۆمەلى دناف دەرگەھين ئيرانيدا، ئيدى تەھران تەنگاف بو، لەورا دناڤەرا تيرمەھا تەبۆلا 1963 چەندين جارن ئاگەھداريا باليوزخانەيا ئەمريکا کر و رونکر کوردان دەست ب دروستکرنا ریکخراوين سىياسى يين تۆى يين کرين، داکو مفاى بۆ خۆ ژ رەوشا ھەستيارا ئيراني و پيشەڤونا دەستکەفتين شۆرەشا کوردى ل عيراق وەرگرن و داخوازا ھاريکاريا ديباقى ھەوالگيزى و لەشکەرى دا ژيۆ دۆڤشچونا چالاکين سىياسى يين کوردان دناخۆين

دەميدا بەرپرسيەن حکومەتا تەھران بەغدا ئاگەھدار کربون د سىياسەتا خۆدا بەرامبەرى کوردان يني لايەنە و ئامادەيە دانوستاندن دگەل بەغدا بۆ پاراستنا سنورى دناڤەرا ئەوان دا بکەت و دبەرامبەر دا ھيشتا ئەمريکا ل سەر سىياسەتا خۆ يا نەماتيکرني "سىياسەتا ڤاوەستان و بەرئخۆدانى" Wait and See policy دکاروبارين عيراق و ئيراني بەردەوام بۆ و ددا ديارکرن ھيشتا ئەمريکا دۆزا کوردى ل عيراق و ئيراني ب ئاريشين ناخۆين يين عيراق و ئيراني دزانيت و پيندفيە ئەف ھەر دو وەلاتە ئاريشين خۆ بړيکين دانوستاندن چارەسەرکەن و ئەمريکا ئامادەيە دئەفنى بياڤى دا ھاريکار يا ئەوان بکەت (CIA, 21 June, 1963; Tofik, 2020,28; Merrick,1996,25). ھەرچەوابت CIA ئامازە ب ئەفنى چەندى داىە حکومەتا بەغدا، تەھران ئاگەھدار کربۆ کوردين رۆژھەلات چەکى بړيکا سنورى ئيراني بۆ کوردين باشور فەدگۆھيزن، ژبەرھندى ل 21 خيزراني 1963 شاهی باليوزخانەيا ئەمريکا ئاگەھدار کر دى چاڤديريەک تۆند دانيت سەر سنورين خۆ داکو مەترسيان ل دەف بەغدا نەھيليت و رەوانەکرنا چەکى ژلاين کوردين رۆژھەلات بۆ کوردين باشورى کۆترۆل بکەت. دگەل ھنديدا شاهی نەدفا بزافا نەتەوايەتيا کوردى ل عيراقى ژناف ببت، داکو وەک کارتەک سىياسى بەرامبەرى ھيزبونا بزافا عەرب و کوردان ل ئيراني بکاريينت. ھەرچەوابت، ژەر پيشەڤچونين شۆرەشا ئەبۆلى شاهر زۆر ژ کوردين رۆژھەلات ب خوە ژى دترسيا(CIA, 21 June, 1963).

ژەر ئەوان پينگافين حکومەتا ئيراني ل دەفەرىن کوردى ژيۆ کۆترۆلکرنا نەپاربيون و ڤاوەستاندا پەيوەنديان دناڤەرا کوردين رۆژھەلات و باشورى دا و ژناقيرنا گەفين کوردان ل سەر تەھران ھافيتن، ل 28 خيزرانا 1963 بەرپرسي دۆسەيا ئيراني ل ئيفيسينگەھا کاروبارين رۆژھەلاتا نيزيک و باشورى ئاسيا جۆن دەبيلۆ. بۆليونيگ پيداچون ل سەر پالانا بەرەفانیکرنا پيشەتاتين ناخۆين يين ئيراني کر، ئەوى ب کورى داىە ديارکرن ھيزين ئيراني ب شتيوھەکنى باش کۆترۆل ل سەر ئەوان گەفان کريبە يين ئۆيۆسيۆنى ل سەر تەھران دکرن، بۆليونيگى باوہرى ب ھندى ھەبو مەترسيدارتين فشار بۆ سەر ئاسايشا ناخۆين يا ئيراني ژ پيشەتاتين رۆژھەلاتى کوردستانى دھاتن، ژەر ھندى ھيزين لەشکەرى ئيراني دوبارە بۆ کوردستانى ھاتبون فریکرن و خوارن ل سەر خەلکى بەلاڤ دکرن، سەرەراي پيشەتاتين خرايبن کوردستانى شاهی بەردەوامى دا بۆ بەرنامى خۆ يني چاکسازيان (Department of State, 28 June, 1963). بەرۆڤازى ل ئەفنى دەى کوردانين کوردان زۆر خرابون و حکومەتا ئيراني چ ھاريکارى پيشکيشى ئەوان نەدکرن و سىياسەتا برسپيکرني بەرامبەرى خەلکى بکاردھينا و ئەمريکا ب شتيۆ "مروڤين نەبينا" چافين خوە ل ئيراني گرتون.

سەرەراي ھندى ھەتا ئەفنى دەى ئەمريکا ل سەر سىياسەتا خۆ يا نەماتيکرني د دۆزا کوردى دا بەردەوام و ژەر ئەوان کوردانين پشتى بويەرىن خيزرانا 1963 ب سەر ئيراني دا ھاتين، ھەروەسا ژەر کارتیکرنا شۆرەشا ئەبۆلى ل سەر دۆزا کوردى ل ئيراني و تۆرکيا، ئەمريکا ھەولدا ھاريکاريا ئەفان وەلاتان بۆ ژناقيرنا مەترسيە دۆزا کوردى ل سەر ئاسايشا ئەفان وەلاتان بکەت، ژەر ھندى ل تيرمەھا 1963، ب چاڤديريە ئەمريکا، دەولەتین ئەندامین پەمانا سنتۆ (بەغداد) ل باژيرى ئەزمير ل تۆرکيا کومبون^{xv}، دئەفنى کومبوتيدا پلانەک لژير ناڤى (ھەوا ديجلە Tigris Operation) دارشت و بربار ھاتە دان ژەر کارتیکرنا شۆرەشا ئەبۆلى ل سەر کوردين رۆژھەلات و باکورى تۆرکيا و ئيران ماتیکرنا د شۆرەشا ئەبۆلى دال کوردستانا باشور بکەن. لڤۆڤ ئەفنى پلاننى دا تۆرکيا ھيزين خۆ ژلاين موسل فە و ئيران ژلاين سلينانې فە رەوانەى باشورى کوردستانى کەن و شۆرەشا ئەبۆلى

- Department of state, 1962, United States-Iranian Relations, Memorandum of conversation, Department of the State, Washington, D.C., 12 April, 1962.
- Department of state, 1962, Last formal Conversation between secretary and Shah: State Visit to Washington, Memorandum of conversation, Department of the State, Washington, D.C., 13 April, 1962.
- Telegram of Department of state, 1962, Telegram from the embassy in Iran to the Department of State, Department of the State, Washington, D.C., 12 April, 1962, 13 April, 1962.
- Memorandum of Department of State, 1963, Recent Changes and Opportunites in Iran, Memorandum from the Department of state executive secretary (Brubeck) to the President's special Assistant for National Security Affairs (Bundy), Department of the State, Washington, D.C., 21 January 1963.
- Telegram of department of state, 1963, Please deliver following message to the Imperial Court: His Imperial Majestym the shahanshah of Iran, Telegram from the Department of State to the Embassy in Iran,), Department of the State, Washington, D.C., 29 January, 1963.
- Telegram of Department of State, 1962, Kurdistan Democratic Party officer, known to be responsible for Baghdad, Telegram from the Embassy in Baghdad to the Department of State, department of state, Washington, DC, 20 September, 1962.
- Department of State, 1963, Minutes of the Meeting of the Special Group (GI), Memorandum for record, Department of State, Washington, D.C., 17 October, 1963.
- Department of State, 1962, Telegram from the Department of State to the Embassy in Iraq, Department of State, Washington, D.C., 22 June, 1962.
- The White House, 1963, The Special Group (Counter Insurgency) from January 18, 1962 to November 21, 1963, memorandum for record, the department of State, Washington. D.C., 13 May, 1964.
- NAA: A1838,173/2/6/1 PART1, 1963, The Kurdish Problem in Iraq, 1958-1963 (with Historical Introduction), The National Archives of Australia, 13 August, 1963.
- Akins, James. 2000. Interview on The United States Policy toward the Iraqi Kurds, Interviewed by the American Television Program Frontline, 25 January 2000.
- Kennedy, C. S. (1992). Interview with Archie M. Bolster, Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project, Library of Congress, Washington, DC., 14 January 1992.
- O'Brien, D., 1970., Interview with Dean Rusk, John F. Kennedy, interviewed by the Library Oral History Program, 19 February 1970.
- The Middle East Quarterly. 2005. Interview with William Eagleton on The Foreign Service Has Changed Much, *Middle East Quarterly*, 12(4), fall 2005.
- CIA, 1963, Land Reform and Trabil Dissidence in Iran, Special National Intelligence Report, central intelligent agency report, from Iran/Iraq to the Department of the State, Washington, D.C., 17 May, 1963.
- CIA. 1963, The Kurdish Minorities in Iraq, the central intelligent agency, office of current intelligence report on Iran to the Department of the State, Washington, D.C., 11 March, 1963 .
- CIA, 1980, National Voice of Iran Broadcasts: January-March 1980, an Intelligence memorandum, Central Intelligence Agency National Foreign Assessment Center, Department of State, Washington. DC., April, 1980.
- NSC11/1/62-11/30/62.secret, 1962, Our policy in Iran, paper by Robert W. Komer of the National Security Council Staff, Department of State, Washington. DC, 20 October, 1962.
- NSC1/63-3/63.Secret, 1963, memorandum from Robert W. Komer of the national Security Council Staff to the president's special assistant for national security affairs (Bundy), Department of State, Washington. DC, 1 March, 1963.
- Lot72D316, NSAM228.Secret, 1963, Review of Iranian Situation, Memorandum of the National Security Action Memorandum No.228, Department of State, Washington. DC, 14 March, 1963.
- NSC Memorandum, 1963, Answer to the president quert today about what we're doing for the new Iraqi regime, Memorandum from the Harlod H. Saunders of the National Security Council Staff for National Security Affairs (Bundy), Department of State, Washington. DC, 2 April, 1963.
- SACSA-M349-63, 1963, Subversive Insurgency in Iran, Memorandum from V.H. Krulak of the Office of the Special Assistant for counterinsurgency and Special activities of the Joint chiefs of staff of the chairman of the joint, Department of State, Washington. DC, 13 June, 1963.
- Department of State, 1960, The Outlook for Iran the Problem, National Intelligence Estimate, Department of state, Washington, D.C., 16 February, 1960.
- Department of State, 1960, U.S. Policy Toward Iran, National Security Council Report, Department of state, Washington, D.C., 6 July, 1960.
- Department of State, 1960, United States Military Assistance to Iran, Memorandum from the Officer in Charge of Iranian Affairs (Bowling) to the Deputy Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Hart), Department of state, Washington, D.C., 21 November, 1960.
- Department of State, 1961, Call by General Teimur Bakhtiar on the Secretary, Memorandum of conversation, Department of the State, Washington, D.C., 21 February, 1961.
- Department of State, 1961, Eyes only for President and Secretary, Telegram from the Embassy in Iran to the Department of State, Department of the State, Washington, D.C., 21 February, 1961.

- Eisenhower, D.D. 1959, Eisenhower Joint Statement Following Discussions with the Shah of Iran, the American Presidency Project, retrieved 14 December 1959, (online) Available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-statement-following-discussions-with-the-shah-iran-0> (Accessed 8 December 2023).
- The AP, 2022, the AP history, the Associated Press, (online) Available at: <https://www.ap.org/about/> (Accessed 10 December 2023).
- VOA, 2022, The History of VOA, Inside VOA, (online) Available at: <https://www.insidevoa.com> (Accessed 10 December 2023).
- Martin, D. 2010. James E. Akins, Envoy to Saudi Arabia, dies at 83, the New York Times Newspaper retrieved, 24 July, 2010, (online) Available at: <https://www.nytimes.com/2010/07/25/world/middleeast/25akins.html> (Accessed 30 December 2023).
- BALCI, Ç. 2022. İnan Kürt Siyasi Hareketinde Öncü Aktör Olarak İnan Kürdistan Demokrat Partisi. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 6(1).
- Sennikov, A. I. 2022. The Kurds in the US Iraqi Policy in 1958–1960. *Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya 4, Istoriiā, Regionovedenie, Mezhdunarodnye Otnosheniā*, 27(2).
- Blum, W. 2003. Killing hope: US military and CIA interventions since World War II. Zed Books.
- Chmidt, D. A. 1964. Journey among brave men. An Atlantic Monthly Press Book: TORONTO.
- Lorentz, J. H. 2007. Historical dictionary of Iran (Vol. 62). Scarecrow Press.
- Arfa, H. 1966. The Kurds: an historical and political study.
- Charountaki, M. (2010). *The Kurds and US foreign policy: International relations in the Middle East since 1945*. Routledge.
- Disney Jr, D. B. 1980. The Kurdish Nationalist Movement and External Influences. Naval Postgraduate School Monterey Ca.
- Heil Jr, A. L. 2003. *Voice of America: A history*. Columbia University Press.
- McDowall, D. 2006. *A modern history of the Kurds*. Bloomsbury Publishing.
- Gök, M. 2018. *The US policy objectives towards KRG: 1992-2017* (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Merrick, M. 1996. *The United States and the Kurds 1945-1992*. (Master's thesis- the Australian National University).
- Moravej, K. 2011. *The SAVAK and the Cold War: Counter-Intelligence and Foreign Intelligence (1957-1968)* (Doctoral dissertation, The University of Manchester).
- Tofik, H. M. S. 2020. *The Policies of Non-Interference US Policies Toward Iraqi Kurds, 1963-1968* (Master's thesis).
- Hassanpour, A. 1994. The Kurdish experience', Middle East Report 24/4 (1994). The nationalist movements in Azerbaijan and Kurdistan, 46.
- Malek, M. H. 1989. Kurdistan in the Middle East conflict. *New Left Review*, 1(175).
- Offiler, B. 2021. "A spectacular irritant": US–Iranian relations during the 1960s and the World's Best Dressed Man. *The Historian*, 83(1).
- Barnes, B. 1986. CIA Official Sherman Kent. 82, Dies, the Washington Post Archives, retrieved 14 March, 1986.
- Barron, J. 1987. James S. Lay Jr., 75, Retired U.S. Official at CIA and N.S.C., the New York Times Archives, retrieved, 1 July, 1987.
- Schmidt, D. A. 1962, Kurdish Rebels Confident of Victory in Iraq; A Picture Report on Kurdish Rebellion; Warriors Struggle Against Iraqi Control, the New York Times archives, retrieved, 10 September, 1962.
- Schmidt, D. A. 1962, Warn U.S. to Give Them Aid or They Will Ask Soviet; Kurdish Rebels Confident of Victory in Iraq; Warn U.S. to Aid Them or Soviet Will, the New York Times archives, retrieved, 10 September, 1962b.
- The New York Times, 1986, Sherman Kent, 82; Ex-Official of CIA and Yale Professor, the New York Times Archives, Retrieved, 1986.

ئىپدەر:

^{ix} ل دۆيف هزرورين فەكولەرى شاھى بتنى ئەف چەندە بۆ رازىكرنا ئەمريك ئەف چەندە گۆتبو ئەرکو راستە كورد ئارنەنە، بەرۇقارنى نەفارسن، مللەتەكى جودايە ژ فارسان.

^x نافتى وى بىن دورست عەبدوللا كورنى سەيد حەمەنەمەين ئىسحافە، ل سالا 1931 ل باژيرىن مھاباد ژ داىك بو و ل سالا 1973 ژلاين ب فەرمانا رىقەبەرى دەزگەھى ئەمىنى بىن عىراقى نازم كزارى دەھىتە كرتن و ل زىندان ئەبۇغرىب ل ژىر ئەشكەنجەدانى دەھىتە كوشتن (كەمھەر، 2015، 7-342؛ سەردەشتى، 2007، 156-9).

^{xi} ئازانسا دەنگوباسىن ئەسۇشىد پرىس كۇمپانىەك ئەمريكى يە كركىمىن دەدەت ب رويدان و پىشپايتىن جىپانى، ئەف ئازانسه ل سالا 1846 ھاتىبە دروستكرن و بارەگاپى وى بىن سەرەكى بىن ل نىبۇورك، ئەف ئازانسه ئىك ژ باشتىن ژىدەرەين دەنگوباسىن جىپانى يە. لىدۆيف نامارىن سالا 2016 راپۇرتىن فى ئازانسنى ژلاين 1,300 ھزارا فە ھاتىبون بەلأفكرن (The AP, 2022).

^{xii} ژلاين حكومتە ئەمريكە فە و برىكا ھەوالگىرىيا ئەمريكە ل سالا 1942 بۆ راگەھاندنا جىپانى ھاتىبە دروستكرن و ب 47 زمانىن جىپانى دەھىتە بەلأفكرن (VOA, 2022; Heil Jr, 2003).

^{xiii} چ راستى بۆ ئەفنى رېژى نىن چونكى پترىا نەتەمەين ل ئىرائى دژان ب تايەقى كوردان بەشدارى تىدا نەكرو و ل ئەفنى رېژى ل پترىا باژيرىن كوردان خۇپىشاندان ھاتىبون كرن.

^{xiv} لىدۆيف ساننامەيا مېستىخى يا ئىرائى ئەف سەرھەلان ب سەرھەلدانا 15 خرداد 1342 (5 خىزىرانا 1963) دەھىتە نىاسىن و ئەكەرىن سەرەكى بىن رودانا فان خۇپىشاندانا كرتنا كەسايەتتىن تايىنى ب تايەقى خومەنىي بوو (منصورى، 1375، 155).

^{xv} ئەفە رىكەفتەك بو ب چافىزىيا ئەمريكە ب مەرەما ژنافېرنا دۇزا كوردى ل رۆژھەلاتا نافتىن دنافېرا حكومتە عىراق، تۇركيا و ئىرائى دا ھاتىبو مۇركرن، بەلى سۆفېت ب تۆند ب دىزى ئەفنى چەندى راپووستىيا بو پىشتى ھىنگى تۇركيا خۇ ئەنجامدان ئەفنى رىكەفتىنمەنى فەكىشا بو (حسن، 1990، 93).

^{xvi} ئەف كروپە ل 18 كانونا دووى 1962 ژلاين كەنەدى فە دگەل برىارا ئەنجومەنى ئاسايشا نەتەمەينى بىن ئەمريكە يا ژمارە 124 ھاتىبو دروستكرن ئەركى فى كروپى بىن سەرەكى دۇبىچوونا مەترسىن كروپىن كۆمىنىستى ل سەر ھەفەبەنن ئەمريكە بو و تا 21 چرىيا دووى 1963 بەردەوام بو (The White House, 13 May, 1964).

ⁱ رۆژناما كوردستان رۆژنامەيەك سىياسى، كۆمەلەيەقى، ئەدەبى، گىشتى و كوردى بو ل 6 گولانا 1959 ئىكەمەين ژمارا وى ھاتىبە بەلأفكرن ل 29 گولانا 1963 دومامى ژمارا وى ھاتىبە وەشاندىن، ب زاراقىن سۇرانى، بادىنى و ھەوارى راپۇرت بەلأف دكرن خودى ئىجتىيازى عبدالمجىد بدىع الزمان بوو و سەرئىسەرە وى مەمەد صدىق موفتى زادە بوو (بىكەى ژىن و ئەكادىيەى كوردى، 2011، ب1؛ موفتى زادە، 2022، 11-13).

ⁱⁱ ئىكلىتون خۇدانى پەرتووكا (كۇمارا كوردى يا مھاباد) و (پىشەكەيەك دەربارەنى فەرش و تەفتىن دى بىن كوردى يە). فەكولەر.

ⁱⁱⁱ قىشقائى ھۆزەك تۇركانە ل باژيرىن شىراز و ئەسفهان ئاكنى نە، ژمارا وان دگەھىتە بىزىك دوو ملىۇنا (CIA, September, 1980).

^{iv} بەختىارى ئىك ژ ھۆزىن كۆچەرن ل ئىرائى، ب شىئوھەيەكى گىشتى ل نافتەراست و باكورى جىپانى زاكروس ل رۆژھەلاتى لۇرستان و خۇزستان ھەتا ئەسفەھان ب دوراتىيا 160 كىلۇمەتران ل سەر سنورى عىراق دىن، بەختىارى شىئەنە و ب زمانى لۇرى دناخىن (Lorentz, 2007, 45-46).

^v ئەدىب، شىئەسەر و رۆژنامەشئىس بو، ل سالا 1946 سەرئىسەرە كۇفارا (ھەلأه يا وىژمى و رامبارى گىشتى) بو. ل سالا 1953 حكومتە عىراقى رادەستى حكومتە ئىرائى دكەت و پاشى ژ دەستى پۇلىسان رزگار دىت و دەھىتە ھەلأبجە ئاكنى دىت و پىشتى ھىنگى دچىتە بۇلگارىيا و ل وىزى ل رادىوفا پەيكى ئىران وەك پىشكىشكەرى دەنگوباس بىزمانى كوردى و ل سالا 1985 ل زىندانى فە دمىرت و ل كورستانا بەھىشتا زارابى ل تەھران دەھىتە فەشارتن (توفىق، ب.م، 11-1).

^{vi} ل سالا 1957 ژلاين تودە فە ب پىشتەفانىيا حكومتە بۇلگارىيا فە بۇ دژايتىكرنا دەستەلأتا شاھى ھاتىبو دروستكرن (راە تودە، 1336).

^{vii} ئەف رادىو ل سالا 1959 ژلاين سۆفېتقى فە ل باكو ھاتىبو دامەزراندن (CIA, April, 1980).

^{viii} ھەروسا جىمىس ئىلمەر ئىككىس سكرىتېرى سىياسى يا بالىوزخانەيا ئەمريكە ل بەغدا بو و دنافېرا 7 چرىيا دووى 1973 تا 10 شۇبانا 1975 بالىوزى ئەمريكە ل وەلاتى شانشىنا سەودىيا عەرەبى بو (Martin, 24 July, 2010).